

**КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
БУДІВНИЦТВА І АРХІТЕКТУРИ**

**ФАКУЛЬТЕТ УРБАНІСТИКИ ТА ПРОСТОРОВОГО ПЛАНУВАННЯ
КАФЕДРА ПОЛІТИЧНИХ НАУК ТА ІСТОРІЇ**

**КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
ЗДОБУВАЧА СТУПЕНЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ БАКАЛАВР**

на тему: **ТРАНСФОРМАЦІЯ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ В УМОВАХ
ЕЛЕКТРОННОЇ ДЕМОКРАТІЇ**

Харко Костянтина Олексійовича

Київ 2025 р.

**КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
БУДІВНИЦТВА І АРХІТЕКТУРИ**

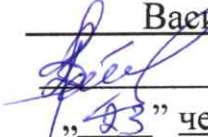
Факультет урбаністики та просторового планування

Кафедра політичних наук та історії
(назва кафедри)

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

Василь Деревинський

„23” червня 2025 року

**КВАЛІФІКАЦІЙНА ВИПУСКНА РОБОТА
НА ЗДОБУТТЯ ОСВІТЬОГО СТУПЕНЯ БАКАЛАВР**

**ТРАНСФОРМАЦІЯ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ В УМОВАХ
ЕЛЕКТРОННОЇ ДЕМОКРАТІЇ**

(назва)

Виконав: Харко Константин Олексійович

(прізвище, ім'я та по батькові повністю)

Спеціальність: С2 «Політологія»

Освітня програма: «Політичний менеджмент»

Групи: ПМ-21

Керівник: Перегуда С.В., д.п.н., проф.

(прізвище, ініціали)

Ідентичність електронного та друкованого екземплярів підтверджую

Київ 2025 р.

ЗМІСТ

Вступ.....	3
РОЗДІЛ 1. ЕЛЕКТРОННА ДЕМОКРАТІЯ ЯК ФЕНОМЕН СУЧАСНОЇ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ.....	6
1.1 Основні підходи до аналізу політичних змін в умовах розвитку електронних технологій.....	6
1.2 Поняття та етапи становлення електронної демократії.....	10
1.3 Еволюція місця та ролі політичних партій в умовах цифрових технологій.....	27
1.4 Вплив цифрових технологій на політичну участь громадян.....	30
1.5 Бівалентність політичного маніпулювання в умовах поширення цифрових технологій.....	32
Висновки до розділу 1.....	36
РОЗДІЛ 2 ТРАНСФОРМАЦІЯ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ В УМОВАХ ЕЛЕКТРОННОЇ ДЕМОКРАТІЇ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД.....	38
2.1 Нові форми партійної організації: «електронні» партії.....	38
2.2 Досвід Італії (Рух 5 зірок), досвід Іспанії (Podemos).....	40
Висновки до розділу 2.....	49
РОЗДІЛ 3 ПРОЦЕСИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ В УКРАЇНІ.....	52
3.1 Стан розвитку електронної демократії в Україні.....	52
3.2 Цифровізація партійних процесів.....	56
Висновки до розділу 3.....	68
ВИСНОВКИ.....	69
Список використаних джерел.....	72

Вступ

Сучасний світ переживає безпрецедентні зміни, пов'язані з розвитком цифрових технологій. У сфері суспільних комунікацій ці зміни проявляються особливо яскраво. Взаємодія між державою, різними громадськими організаціями, специфіка якої влаштована на взаємодіях та комунікаціях, яка раніше обмежувалася традиційними медіа, сьогодні активно переходить у цифрову площину. Соціальні мережі, блоги, онлайн-платформи стають новими просторами для обміну інформацією, розповсюдження та впливу на суспільну думку. Цифрові трансформації змінюють характер політичних форумів у різних країнах. З одного боку, ці зміни відкривають нові можливості для демократичних процесів, сприяють розвитку суспільства, прозорості влади та посиленню зворотнього зв'язку між державою і громадянами. З іншого боку, технології можуть використовуватися для посилення контролю та маніпуляцій громадською думкою. У цьому контексті виникає питання: як саме цифрові трансформації суспільних комунікацій впливають на характер політичного впливу на маси. Залежність від сфери та мотиву використання даного термінального аспекту комунікацій.

Об'єктом дослідження є процеси функціонування політичних партій у контексті демократичних політичних систем.

Предмет дослідження – особливості трансформації політичних партій під впливом електронної демократії та цифрових технологій, зокрема зміни у формах взаємодії з виборцями, внутрішньопартійному врядуванні та політичній комунікації.

Мета дослідження – проаналізувати трансформаційні процеси, що відбуваються з політичними партіями в умовах розвитку електронної демократії, виявити їх особливості на прикладі зарубіжних країн та України.

Завдання дослідження:

- узагальнити теоретичні підходи, які використовуються в науці при аналізі та оцінці цифрових трансформацій як політичного феномену;

- проаналізувати зміну місця, ролі та функцій політичних партій в умовах цифрових трансформацій;
- встановити кореляцію між політичним маніпулюванням та демократичністю політичного режиму;
- проаналізувати європейський досвід трансформації політичних партій в умовах цифровізації на прикладі Іспанії та Італії;
- вивчити вплив цифрових технологій на внутрішньопартійну демократію та політичну комунікацію;
- проаналізувати особливості цифрової трансформації політичних партій в Україні;
- визначити основні виклики та перспективи розвитку електронної демократії для українських політичних партій.

Методи дослідження: У роботі застосовано такі загальнонаукові та спеціальні методи. Метод аналізу та синтезу використовувався для вивчення теоретичних засад електронної демократії та партійної трансформації. За допомогою порівняльного методу здійснювалося вивчення трансформаційних процесів у політичних партіях різних країн. Системний підхід застосовувався для аналізу політичних партій як політичних інституцій у цифровому середовищі. За допомогою контент-аналізу здійснювалося вивчення цифрових платформ, офіційних партійних ресурсів та стратегій.

Наукова новизна дослідження полягає у комплексному аналізі процесу трансформації політичних партій в умовах електронної демократії, з порівняльним розглядом як зарубіжного, так й українського досвіду. У роботі акцентується увага на нових формах партійної організації та діяльності, механізмах цифрової участі громадян у політичному процесі, а також на потенціалі цифрових технологій у реформуванні партійної системи України.

Структура роботи.

Робота складається з вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. У першому розділі розглядаються поняття електронної

демократії, її розвиток, інструменти та вплив на політичну участь громадян. У другому розділі аналізується зарубіжний досвід трансформації політичних партій в умовах електронної демократії. У третьому розділі досліджуються українські реалії, цифровізація партійного середовища та перспективи е-демократії в Україні.

Отримані результати дослідження були апробовані на міжнародних та всеукраїнських наукових заходах. Зокрема, основні теоретичні положення та висновки викладено на International scientific–practical conference of young scientists "Build-Master-Class 2024", де проаналізовано трансформацію політичних партій в умовах електронної демократії [1]. На засіданні студентського політологічного клубу «Суб'єктність України: формування порядку денного» (Київ, 2024) розкрито вплив цифрових трансформацій суспільних комунікацій на характер політичного режиму [2]. У рамках Урбаністичного форуму (частина друга) (Київ, 2023) було розглянуто перспективи європейського вибору України в контексті політичних трансформацій [3]. Також результати дослідження представлені на Всеукраїнській науково-практичній конференції до 75-ї річниці прийняття Загальної декларації прав людини «Захист прав людини в Україні в умовах війни» (Київ, 2024), де досліджено права людини як чинник консолідації суспільства в умовах політичних криз [4].

Структура та обсяг дипломної роботи. Бакалаврська робота складається з анотації, вступу, трьох розділів та висновків. Загальний обсяг дипломної роботи становить 85 сторінок, з них: 71 сторінка основного тексту, список використаних джерел зі 123 найменувань на 12 сторінках.

РОЗДІЛ 1. ЕЛЕКТРОННА ДЕМОКРАТІЯ ЯК ФЕНОМЕН СУЧАСНОЇ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

1.1. Основні підходи до аналізу політичних змін в умовах розвитку електронних технологій

Стрімкий розвиток цифрових технологій значно змінив спрямованість політичних досліджень, зосередивши увагу вчених, зокрема, на відповідних змінах у політичному ландшафті, які відбуваються, на особливостях політичних комунікацій тощо. Ми можемо виділити дві групи метапідходів до аналізу впливу цифрових технологій на політику.

Згідно з одними підходами, становлення та розвиток електронних технологій є якісним стрибком у системі політичних комунікацій. Вони дають змогу встановлювати безпосередні зв'язки між державою, політикумом, з одного боку, та тими особами та соціальними групами, які виступають об'єктом влади – з іншого. Можливості участі останніх у політичній діяльності розширюються. Саме в рамках таких підходів популярності набуває концепція електронної демократії. Відповідну риторичку, до речі, містять сучасні нормативно-правові акти України. В них стверджується, що застосування інформаційно-комунікаційних технологій спрямоване на те, щоб «посилити участь, ініціативність та залучення громадян на всіх рівнях до публічного життя; поліпшити прозорість процесу прийняття рішень, підзвітність демократичних інститутів, поліпшити реакцію суб'єктів владних повноважень на звернення громадян, сприяти публічним дискусіям та привертати увагу громадян до процесу прийняття рішень».[5]

Цієї думки дотримується й багато вчених. Вони стверджують, що «ключовими аспектами інформаційного суспільства є прозорість, підзвітність влади, демократичність та свобода слова, які разом утворюють основу для інформаційної держави».[6, с. 154]

Але реальні політичні події дедалі більше змушують вносити корективи до цієї концепції. Дослідники часто визнають, що загальною тенденцією сучасного

розвитку країн є не зміцнення демократії, а становлення автократичних режимів. Причому ця тенденція спостерігається не лише в посттоталітарних країнах, які не мають тривалого досвіду демократії, а й у так званих традиційних демократіях.

На нашу думку, це відбувається тому, що фундаментальною причиною «комунікативного ренесансу» в політиці та в політичній науці були не самі по собі електронні технології. Насправді його спричинили ті зміни, які відбувались у сфері суспільних комунікацій протягом кількох попередніх століть, особливо починаючи від XIX ст. Спрямованістю цих змін було становлення масової культури та «масового суспільства» [7], а їх наслідком – поруч з розвитком демократичних інститутів (виборчі механізми формування влади тощо) «елітизація політики», розширення можливостей маніпулювання громадською думкою та політичною учаттю громадян. В науці це відобразилось у появі численних елітистських теорій, «залізного закону олігархізації»[8]. Значну увагу звертали також на зміни в свідомості громадян, появою чого стала, зокрема, концепція Г. Маркузе. [9] До речі, в умовах нинішнього стрімкого поширення цифрових технологій багато дослідників знову повертаються до його ідей [10], що, зокрема, відображається й в тематиці вітчизняних досліджень.[11] Вони зауважують, що сучасні технології ведуть до «зниження здатності споживачів інформації до критичного мислення і аналізу політичної інформації, що створює сприятливі умови для маніпуляцій з боку політичних акторів і підвищує ризик поширення фейкових новин та дезінформації, спричиняючи епоху «занепаду правди» та ерозію політичних інститутів». [12]

Ці зміни призвели й до новацій в теоретичному обґрунтуванні політики, зокрема теорії політичних режимів. На Заході поширюються концепції так званої маніпулятивної демократії. [13]

Автори вважають, що маніпулятивна демократія розмиває демократичні принципи та може завдати значної шкоди демократичному устрою суспільства. Вітчизняний дослідник С. Телешун характеризує вибори як засіб відсторонення громадян від влади. [14]

Чи означає все вищесказане, що взагалі концепція політичної демократії відкидається в контексті розвитку цифрових технологій? Стверджувати так було б зарано. Попри констатацію загрози спотворення демократії, загроз для громадянського суспільства, дослідники все ж таки стверджують, що засоби масової інформації мають потенціал стати важливим інструментом демократизації та формування критичного мислення у громадян, якщо їм вдасться зберегти незалежність від впливу правлячих еліт». [15]

З одного боку, демократичні інститути (зокрема вибори) зберігаються. З іншого, ми ризикнемо стверджувати, що маніпулятивність не просто не суперечить принципам демократії, вона прямо з них випливає. Адже, якщо влада визначається на виборах, то вона прямо залежить від свідомості громадян. Остання ж є явищем, на яку можна впливати посередництвом впливу на зміст інформації, шляхом виховання тощо. Водночас це потребує внесення змін до теорії демократії, що й проявилось, зокрема, у появі концепції маніпулятивної демократії тощо.

Зокрема, на нашу думку, потребує ґрунтовного аналізу співвідношення демократії та явища соціально-політичної нестабільності. На думку С. Балана, «новий соціальний порядок, мережеве суспільство, все більше виглядає для більшості людей як метасоціальний безлад, як певна випадкова послідовність подій, спричинена неконтрольованою логікою ринків, технологій, геополітичного порядку чи біологічної детермінації. Інформація є ключовим елементом соціальної організації суспільства, а потоки повідомлень і зображень між мережами створюють основну нитку нашої соціальної структури». [6, с. 159]

На дану роботу значною мірою вплинули роботи з проблематики ролі цифрових технологій у політичному процесі, опубліковані у Львівському філософсько-політологічному збірнику. Автори збірника, які представляють різні освітні та наукові установи, зосереджуються на механізмах формування політичних інтересів в умовах домінування цифрових технологій [16], процесах формування політичної свідомості, нормативно-правової регламентації політичного процесу в інформаційному суспільстві. Зокрема, стверджують, що

«нормативно-інституційна концептуалізація цифрової політики спрямована на пошук обмежень, зловживань політичного маніпулювання та навіювання. Соціально-інституційна традиція розглядає політичну діяльність в цифровому середовищі з точки зору зміни стану свідомості індивідів і груп за наслідками масованого політико-комунікаційного впливу через мережі Інтернет та соціальні медіа».[16, с. 203]

Також концепція політичної демократії в контексті розвитку цифрових технологій потребує доопрацювання з точки зору її кореляції з загостренням міжнародних відносин. До цієї теми зверталися теоретики засобів масової комунікації ще в першій половині та середині ХХ ст., наприклад, М. Маклюен. [17] В Україні феномен інформаційних війн вивчав Г. Почепцов. [18]

Для даного дослідження важливе значення мали роботи, присвячені проблемам механізмів маніпулювання свідомістю [19], пропаганди. [20-22], особливості цифрової. Автори, зокрема, відзначають, що «спроби маніпулювати громадською думкою за допомогою соціальних медіа та нових інформаційних комунікаційних технологій продовжують поширюватися в усьому світі. Спеціальною формою цифрової пропаганди є «обчислювальна пропаганда» – тип цифрової пропаганди, який існує не просто в цифровій сфері, але який використовує алгоритми, автоматизацію та керування людьми для цілеспрямованого керування та поширювання оманливої інформації в соціальних мережах. Автоматизація, масштабованість і анонімність є ознаками такої пропаганди.» [23, с. 437]

Для цього дослідження були використанні соціологічні наробітки ГО «Детектор медіа». Громадська організація «Детектор медіа» провела кількісне дослідження, аби визначити індекс медіаграмотності українців, тобто рівень вміння свідомо сприймати й критично тлумачити інформацію, а також користуватися розмаїттям медіа. Результати попередніх хвиль дослідження дивіться тут (за 2020 рік), тут (за 2021 рік), тут (за 2022 рік) та тут (за 2023 рік). В основу моделі індексу медіаграмотності було покладено концепцію Лена Мастермана та результати якісного етапу дослідження «Практики

медіаспоживання українців: концептуальна розробка індексу медіаграмотності аудиторії», підготовленого на замовлення ГО «Детектор медіа» (січень, 2020). Уточнена модель медіакомпетентності включає п'ять категорій та 41 індикатор. Індикатори, позначені курсивом синього кольору в презентації, додані у 2024 році. [24]

1.2. Поняття та етапи становлення електронної демократії

Станом на сьогодні електронна демократія вбачає у собі нову модель комунікації влади та суспільства. Завдяки інформаційно-комунікаційним технологіям (ІКТ) вона відкриває нові горизонти у сфері публічного управління та участі суспільства в державотворчих процесах. Йдеться не лише про зручність чи швидкість обміну інформацією. Мова про глибший зв'язок між владою і громадянами — зв'язок, заснований на довірі, відкритості й активній участі. Е-демократія це нова якість взаємодії. Залученість, доступність, можливість бути почутим і впливати — усе це формує сучасну демократичну культуру, де не лише влада звертається до громадян, а й громадяни постійно нагадують: вони є співтворцями політики, а не просто спостерігачами.

Щодо офіційного трактування даного поняття в Україні вбачає у собі наступне.

Електронна демократія (е-демократія) - форма суспільних відносин, за якої громадяни та організації залучаються до державотворення та державного управління, а також до місцевого самоуправління шляхом широкого застосування інформаційно-комунікаційних технологій [25]. Українське законодавство визначає електронну демократію як форму суспільних відносин, за якої громадяни та інститути громадянського суспільства залучаються до державотворення та державного управління, до місцевого самоврядування шляхом широкого застосування інформаційно-комунікаційних технологій в демократичних процесах, з метою:

посилити участь, ініціативність та залучення громадян на всіх рівнях до публічного життя;

поліпшити прозорість процесу прийняття рішень, підзвітність демократичних інститутів;

поліпшити реакцію суб'єктів владних повноважень на звернення громадян;

сприяти публічним дискусіям та привертати увагу громадян до процесу прийняття рішень.[26]

Але за межами України поняття електронної демократії зокрема у європейському комітеті з питань демократії та врядування може мати й інше дещо інше тлумачення.

Електронна демократія - це стратегія підтримки та зміцнення демократії, демократичних інститутів і демократичних процесів, а також поширення демократичних цінностей. Вона є додатковою та взаємопов'язана з традиційними процесами демократії. Електронна демократія повинна поважати та реалізовувати основні свободи, права людини та права меншин, включаючи свободу інформації та доступ до неї. Вона має бути орієнтована на людину, а не на технології. Електронна демократія ґрунтується на демократичних, людських, соціальних, етичних та культурних цінностях суспільства, в якому вона впроваджується. Вона спирається на довіру громадян і є можливістю здобути цю довіру. Е-демократія стосується всіх суб'єктів суспільства та всіх рівнів влади.[27]

Своє становлення Е-демократія почала з 1990-х років. Перші згадки сягають 1960-х років. Проте історія інтернету починається дещо пізніше. У 1969 році вчені займалися розробкою комп'ютерної мережі, яка могла б функціонувати навіть у разі ядерної атаки, попри вихід із ладу деяких її частин. Проєкт отримав назву ARPANET (Advanced Research Institute Network). Цього ж року у чотирьох університетах США на комп'ютери встановили вузли мережі ARPANET (Advanced Research Institute Network). Мережа зростала, і до розробки проєкту долучалося дедалі більше вчених. Наприкінці 1974 року комп'ютерні

вчені Боб Кан і Вінт Серф створили концепцію IP (Internet Protocol) і TCP (Transmission Control Protocol) — набір протоколів, які керують переміщенням даних мережею. Простими словами протоколи дозволили комп'ютерам “розмовляти однією мовою”. [28]

Починаючи з середини 1990-х років, уряди різних країн світу ініціювали інновації, які використовували Інтернет та інші передові комп'ютерні технології для покращення процесу управління (Організація Об'єднаних Націй та Американське товариство державного управління, 2002; Siau and Long, 2004a, b). Активно залучали передові технології для покращення та пришвидшення процесів в середині організацій. Президент Буш підписав Закон про електронний уряд 2002 року, щоб заохотити урядові установи до ефективного та якісного обслуговування своїх клієнтів через Інтернет.[29]

Основна мета була створити базу даних та забезпечити громадян доступом до офіційної інформації від урядових сайтів і зміцнити співпрацю з громадянами. Наприклад для України це нинішні «Офіційний портал Верховної Ради України, Центральні та місцеві органи виконавчої влади» [30]. З моменту свого виникнення українські інтернет-ресурси стали джерелом інформації про найрізноманітніші сфери життя та актуальні події. Утім, на ранньому етапі розвитку цифрових комунікацій їхня функція зводилася переважно до трансляції офіційної позиції – інформаційний потік був одностороннім: від держави до громадянина. Відчувався брак діалогу, зворотного зв'язку, що ставало на заваді формуванню повноцінного громадянського суспільства в цифровому середовищі. У 2000-х роках розпочався перехід до двосторонньої комунікації. З'явилися механізми зворотного зв'язку, зокрема електронні звернення, консультації з громадськістю, онлайн-опитування, можливість коментування законопроектів. Це означало поступове залучення громадян до процесу ухвалення рішень на ранніх стадіях.

Паралельно розвиваються технології електронного голосування. Провідним прикладом є Естонія, де вже з 2005 року національні вибори проводяться з використанням дистанційного онлайн-голосування. Е-

голосування має значний потенціал щодо підвищення доступності виборів, однак викликає питання щодо безпеки та довіри. Досвід і технології, отримані під час реалізації проекту "Стрибок тигра", лягли в основу ширшої ініціативи "e-Естонія". Це включало створення цифрових ідентифікаційних систем для громадян, інтеграцію державних баз даних, а також впровадження повністю електронного документообігу в державному управлінні. З 2005 року кожен громадянин Естонії має можливість проголосувати в електронному вигляді. Використовуючи посвідчення особи або мобільний ідентифікатор, виборці можуть голосувати з дому або навіть під час подорожі за кордоном. [31]

Починаючи з 2010-х років, активну роль починає відігравати цифрова участь громадян у формуванні політичного курсу. Платформи е-участі дозволяють подавати петиції, ініціативи, брати участь у консультаціях, форумах, голосуваннях. Наприклад, іспанська платформа Decidim стала прикладом залучення мешканців Барселони до міського врядування через цифрові інструменти [32].

Найновіший етап — це поєднання електронної участі, цифрового врядування, відкритих даних, штучного інтелекту та блокчейн-рішень. Відбувається формування складної інфраструктури цифрової демократії, яка охоплює всі рівні взаємодії держави, політичних партій і громадян. Цей підхід визначає не лише нові інструменти, а й зміну самої культури політичної участі. Існуючі правові концепції та інструменти, такі як авторське право, інтелектуальна власність, відповідальність, конфіденційність, повинні (пере)адаптуватися. Вони також можуть змінити саму юридичну практику шляхом впровадження нових процесів (наприклад, смарт-контракти на основі блокчейну) або їх вдосконалення (наприклад, автоматизація нудних завдань або використання обробки природної мови (NLP) для поліпшення досліджень або складання документів). Наприклад, все більш широке використання генеративного штучного інтелекту (Gen AI) для створення контенту, такого як зображення, музика та відео, ставить під сумнів існуючі правові інструменти, що захищають інтелектуальну власність. [33]

Таким чином, електронна демократія - це не просто набір цифрових інструментів, таких як онлайн-петиції, електронне голосування чи цифрові платформи участі. Це насамперед комплексний процес глибокої трансформації політичної взаємодії, що охоплює всі рівні комунікації між громадянами та державою. Цей процес змінює як форми участі громадян у прийнятті рішень, так і саму природу державного управління, роблячи його більш відкритим, прозорим і орієнтованим на потреби суспільства. У контексті розвитку цифрового суспільства електронна демократія перетворюється на фундаментальний елемент сучасної демократії, де ключовими цінностями стають доступність інформації, цифрова інклюзивність, швидкість реагування держави на запити громадян, а також захист прав і свобод в онлайн-середовищі. Таким чином, е-демократія є не лише інструментом, а й новою парадигмою взаємодії між владою та суспільством у цифрову епоху.

Електронна демократія не існує у відриві від технологій. Вона реалізується через конкретні засоби, які забезпечують участь громадян у політичному житті. Тож далі розглянемо, які саме інструменти та платформи лежать в основі цього процесу.

Електронні петиції стали одним із ключових інструментів електронної демократії, що надає громадянам реальний механізм впливу на суспільне життя. Завдяки їм можна привернути увагу як місцевої влади, так і центральних органів до проблем, які досі залишалися поза полем зору управлінців. У цьому контексті громадяни відіграють роль не просто спостерігачів, а активних учасників процесу – своєрідної коригуючої сили, яка формує двосторонній діалог між суспільством і державою.

Насправді це певне звернення з конкретною проблемою, розміщене на спеціальній електронній платформі, де люди віддають свої голоси у разі підтримання положень петиції. В ній так само можуть міститися певні вказівки або рекомендації, яких просять дотримуватись. За своєю суттю вона є формальним письмовим запитом, який, як правило, підписується багатьма

людьми. Запит направляється до влади для врегулювання певної проблеми, вказаної у тексті петиції.

Одним з інструментів електронного самоврядування є електронна петиція, яка є не просто електронним варіантом паперової петиції, котру відцифрували. Насправді це певне звернення з конкретною проблемою, розміщене на спеціальній електронній платформі, де люди віддають свої голоси у разі підтримання положень петиції. В ній так само можуть міститися певні вказівки або рекомендації, яких просять дотримуватись. За своєю суттю вона є формальним письмовим запитом, який, як правило, підписується багатьма людьми. Запит направляється до влади для врегулювання певної проблеми, вказаної у тексті петиції. Головною перевагою паперової петиції є можливість проведення просвітницької діяльності стосовно проблеми, вказаної у ній. Так, збираючи підписи, ініціатори можуть більш детально актуалізувати проблему, суть вимог та перелік заходів, які варто застосувати. Також у ній може міститись інформація стосовно того, як вирішити проблеми. Такий підхід здатен не тільки збільшити рівень обізнаності, але й збільшити коло людей, які підтримують саму петицію. Водночас головною вадою паперової петиції є брак часу. Адже важливо, щоб петиція набрала якомога більше підписів у максимально стислі терміни. Сьогодні на авансцену громадянської участі виходить електронна петиція — інструмент, який поєднує простоту, швидкість та ефективність. За своєю суттю вона мало чим відрізняється від традиційної письмової петиції, але має значну перевагу: для її створення і підтримки потрібен лише доступ до інтернету. Завдяки соціальним мережам електронні петиції здатні охопити широку аудиторію в рекордно короткий термін. Ще однією важливою перевагою цього інструменту є його інклюзивність. Електронна форма дозволяє долучитися до процесу і тим групам населення, які зазвичай залишаються осторонь — людям з інвалідністю, пенсіонерам, мешканцям віддалених територій. Водночас ефективність петиції залежить від низки умов, які встановлює місцева влада: мінімальна кількість підписів, термін збору, вимоги до змісту. При цьому, вимоги, викладені у петиції, повинні бути в межах повноважень відповідного

органу влади — інакше навіть найуспішніша петиція залишиться лише символічним жестом. Втім, існує і тіньовий бік електронного петиціонування. Зокрема, відсутність зобов'язань з боку підписантів. Сам факт підтримки ініціативи не передбачає подальшої активної участі у її реалізації. Зі свого боку, і влада не завжди вдається до конкретних дій у відповідь — багато петицій так і залишаються на рівні інформаційного сигналу, а не каталізатора реальних змін.[34]

В умовах цифровізації суспільного життя електронні петиції стали одним із найпомітніших інструментів громадянського впливу на державну політику. Цей механізм дозволяє кожному громадянину напряду звертатися до органів влади з ініціативами, що потребують вирішення. В Україні правові підстави для електронних петицій були закладені із прийняттям Закону України «Про звернення громадян» (зі змінами від 2015 року), який офіційно визнав електронну форму петиції як повноцінний інструмент участі в управлінні державними справами. Громадяни можуть звернутися до Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, органу місцевого самоврядування з електронними петиціями через офіційний веб-сайт органу, якому вона адресована, або веб-сайт громадського об'єднання, яке здійснює збір підписів на підтримку електронної петиції. Звернення адресуються органам державної влади і органам місцевого самоврядування, підприємствам, установам, організаціям незалежно від форми власності, об'єднанням громадян або посадовим особам, до повноважень яких належить вирішення порушених у зверненнях питань. У разі отримання Верховною Радою електронної петиції відповідно до Закону України "Про звернення громадян" Голова Верховної Ради України не пізніше ніж через три робочі дні після отримання електронної петиції направляє її в комітет, який відповідно до предмета відання визначається головним з підготовки і попереднього розгляду електронної петиції. [35]

Електронні петиції є важливим інструментом залучення громадян до формування публічної політики, однак вони не вичерпують усього спектру можливостей електронної демократії. Сучасні цифрові технології пропонують

ширший набір засобів для взаємодії громадян із владою, серед яких особливе місце займають онлайн-форуми та електронні консультації. Онлайн-форуми створюють простір для відкритого обговорення суспільно важливих питань між громадянами, експертами та представниками влади. Вони сприяють формуванню громадської думки, обміну ідеями та пошуку колективних рішень. У контексті електронної демократії форуми виступають як платформи горизонтальної комунікації, де кожен користувач має можливість висловити свою позицію та запропонувати ініціативу. [36]

Електронні петиції стали яскравим проявом нової епохи взаємодії громадян з державою — епохи цифрової демократії. Українці отримали реальний механізм для прямого звернення до влади, здатний не лише привертати увагу до гострих проблем, а й впливати на ухвалення рішень. Проте електронна петиція — лише вершина айсберга можливостей, які відкриває цифровізація. Онлайн-форуми, електронні консультації, інтерактивні платформи — усе це творить нову реальність, де громадянин стає не лише спостерігачем, а повноцінним учасником процесу творення публічної політики. Майбутнє демократії — у відкритості, діалозі та дії, а сучасні технології роблять цей шлях доступним кожному.

Інтернет форуми є частиною того, що найбільш за все приваблює людей в Інтернеті, а саме можливістю не тільки споживати інформацію, але й створювати її. Говорячи простіше – не тільки читати, а й писати. Але на відміну від громадських слухань, круглих столів, конференцій, на форумах не обмежено (теоретично) майже нічим - ні кількістю учасників, ні відстанню між ними, ні часом. Спілкування, цілком природньо, призводить до горизонтальних зв'язків між учасниками, і в самих цікавих випадках, до утворення груп та спільнот з людей, які раніше не спілкувались.[24]

Яскравим прикладом онлайн-форуму, покликаною сприяти цифровій трансформації регіонів, став Черкаський форум «Digital Regions Week: цифровізація Черкаського регіону», що відбувся 3 листопада 2022 року. Захід об'єднав представників малого та середнього бізнесу, технологічних компаній, органів влади, місцевого самоврядування та всіх, хто зацікавлений у

впровадженні цифрових рішень на місцевому рівні. За словами заступниці Міністра цифрової трансформації з питань європейської інтеграції Валерії Іонан, такі форуми відіграють ключову роль для громад, які лише розпочинають або вже проходять шлях цифрових змін. Їхня мета — надати інструменти, знання та орієнтири, продемонструвати успішні кейси й можливості, які надаються завдяки співпраці з міжнародними донорами та бізнесом. Особливу увагу під час форуму приділили питанням безпеки даних в умовах війни. Як повідомив СДТО Черкаської області Сергій Сверчков, обласна військова адміністрація перевела ключові системи — сайт, фінансове управління та документообіг — у хмарне середовище. Це дозволило забезпечити резервне копіювання даних, дотримання вимог кібербезпеки та централізований доступ до інформаційних ресурсів для ОВА, РВА і 12 територіальних громад. [37]

Форум «Digital Regions Week», що відбувся у Черкасах, став знаковою подією для регіонів, які прагнуть цифрового розвитку навіть в умовах війни. Захід згуртував представників бізнесу, органів влади та експертного середовища для відкритого обговорення викликів і можливостей, що стоять перед громадами у процесі цифровізації. Саме завдяки такому міжсекторальному діалогу реалізація цифрових проєктів стає значно ефективнішою та системнішою. Важливо, що під час форуму було піднято не лише технічні питання, а й стратегічні — зокрема, як врахувати реалії воєнного часу, адаптувати інфраструктуру до ризиків, залучити міжнародну допомогу. Учасники спільно формулювали конкретні кроки, здатні перетворити цифровізацію з абстрактного поняття на реальні дії. Онлайн-форуми як такі виконують важливу дорадчу функцію — вони відкриті для участі кожного, що робить процеси ухвалення рішень прозорішими. Це — приклад справжньої електронної демократії, де влада і суспільство не протистоять одне одному, а взаємодіють. Такі платформи формують нову політичну культуру — культуру діалогу, довіри й взаємоповаги. Вони створюють передумови для участі громади у вирішенні питань місцевого і національного значення, забезпечують зворотний зв'язок і, як наслідок, підвищують якість державного управління.

У той час як онлайн-форуми забезпечують відкритий діалог і обмін думками серед громадян, важливою складовою електронної демократії є і механізми ухвалення рішень, що ґрунтуються на цифровій участі. До таких належать онлайн-голосування та опитування – інструменти, які дають змогу громадянам не лише обговорювати проблеми, а й безпосередньо впливати на формування рішень через участь у прийнятті їх фінальних версій. Ці форми електронної участі є особливо актуальними в умовах цифрової трансформації державного управління, адже вони дозволяють забезпечити широке представництво, оперативність та прозорість у процесі ухвалення публічних рішень. Їх застосування охоплює як загальнонаціональні голосування, так й місцеві ініціативи, зокрема - голосування за проекти громадських бюджетів, рейтингові опитування щодо пріоритетів розвитку тощо. [38]

Електронне голосування - це термін, який охоплює кілька різних видів використання електронних засобів на виборах для безпосередньо голосування та/або підрахунку голосів. Зазвичай це можуть бути електронні машини для безпосередньо голосування або інші електронні способи реєстрації голосів на виборчій дільниці. Онлайн-голосування або Інтернет-голосування - це версії електронного голосування, де виборці мають можливість віддати свій голос, не відвідуючи саму виборчу дільницю, використовуючи комп'ютер, планшет або смартфон. Як і інші підходи до електронного голосування, ці системи також полегшують підрахунок голосів. [39]

Хоча жодна країна не використовує лише онлайн-голосування на виборах та/або референдумах, деякі країни, такі як Естонія, Швейцарія та Канада, дали виборцям можливість віддати свій голос через Інтернет. У Монголії голосування за допомогою SMS стало можливим на референдумі в 2015 році. [40]

Електронне голосування автоматизує та спрощує виборчий процес, прискорює його, підвищує рівень участі, дозволяє зменшити кількість персоналу, необхідного для підрахунку голосів вручну, зменшує помилки підрахунку та мінімізує час, необхідний для оголошення результатів. В той же час сучасні технології електронного голосування не є безпроблемними. Існують

ризика фальсифікації виборів, порушення таємниці вибору і, технічній збій у роботі електронних машин, що як наслідок призводить до втрати довіри виборців як до самого виборчого процесу, так і до їх результатів [41]

Втім, перш ніж запроваджувати цей інструмент електронної демократії на практиці, необхідно зважити можливі ризики — зокрема, чи не загрожує його використання достовірності офіційних результатів виборів та загальній якості виборчого процесу. Надійність та довіра до електронного голосування залежать від здатності систем протистояти кібератакам, які можуть призвести до маніпуляцій результатами, витоку персональних даних або повного паралічу виборчого процесу. Одним із ключових викликів залишається кібербезпека — адже загроза хакерських атак, можливість маніпуляцій або витоку персональних даних ставить під сумнів надійність цифрових інструментів участі. Така проблема набирає все більших можливих обертів для тих країн, які мають на меті реалізацію концепції е-демократії. Зокрема можна виділити свіжі випадки хакерських атак на мобільного оператора "Київстар" (грудень 2023) та на державні реєстри (грудень 2024).

19 грудня 2024 року відбулася масштабна кібератака на інфраструктуру Міністерства юстиції України та Національні інформаційні системи (НАІС). Хакерська група HakNet Team, пов'язана з російськими спецслужбами, заявила про злам системи, видалення понад мільярда рядків даних та знищення резервних копій. Це призвело до тимчасового припинення роботи ключових державних сервісів, зокрема в додатку "Дія", що унеможливило доступ громадян до важливих адміністративних послуг.[42]

12 грудня 2023 року хакери атакували ядро мережі найбільшого мобільного оператора України - "Київстар". Зловмисники проникли в систему ще в травні 2023 року через злам акаунту одного з партнерів компанії [43]. Атака спричинила масові збої в роботі мережі, не дозволяючи мільйонам користувачів спілкуватися та користуватися Інтернетом. Служба безпеки України встановила, що за атакою стояло хакерське угруповання SandWorm, пов'язане з Головним розвідувальним управлінням Росії [44].

Ці інциденти демонструють вразливість критичної цифрової інфраструктури до кібератак. У контексті електронного голосування це означає ризик компрометації виборчих систем, злам систем може призвести до фальсифікації результатів голосування або їх повного знищення. Порушення конфіденційності, який може спричинити витік персональних даних виборців, підриває довіру до системи та може мати юридичні наслідки та призвести до паралічу виборчого процесу. Атаки можуть зупинити роботу електронних систем, унеможлививши проведення виборів у заплановані терміни.

Електронне голосування відкриває нові горизонти для демократії, проте ставить перед суспільством серйозні виклики. Один із ключових — надійна ідентифікація виборця. Без неї система вразлива до фальсифікацій, зокрема до подвійного голосування. Але з іншого боку — не менш важливе питання збереження анонімності вибору. Як знайти тонкий баланс між захистом особистих даних і впевненістю в тому, що голосує саме та людина, яка має на це право? Саме в цій точці стикаються дві принципові вимоги: достовірна верифікація особи та гарантія конфіденційності голосу. І вирішення цього протиріччя — один із найскладніших викликів цифрової демократії. Водночас система повинна гарантувати, що жодна особа, включаючи адміністраторів, не зможе пов'язати конкретний голос із конкретним виборцем. Це особливо важливо для запобігання тиску, підкупу чи політичного переслідування.

У 2015 році система iVote в Австралії дозволила виборцям входити з використанням скорочених ідентифікаційних номерів, що створило потенційну можливість несанкціонованого доступу до голосування. [45]

Це підкреслює важливість належної автентифікації для забезпечення безпеки виборчого процесу. Під час найбільшого в світі розгортання онлайн-голосування системі інтернет-голосування iVote було довірено повернення 280 000 бюлетенів на виборах до штату Новий Південний Уельс, Австралія, у 2015 році. Під час виборів проводився незалежний аналіз безпеки окремих частин діючої системи iVote і виявили серйозні вразливості, які могли бути використані для маніпуляцій з голосами, порушення конфіденційності бюлетенів і підриву

механізму верифікації. Ці вразливості, схоже, не були виявлені виборчими органами до того, як їх оприлюднили, незважаючи на передвиборчу перевірку безпеки та на те, що система працювала в режимі реального часу на виборах до штату протягом п'яти днів. Одна з вразливостей, що виникла внаслідок включення аналітичного програмного забезпечення з незахищеного зовнішнього сервера, призвела до повного порушення конфіденційності та цілісності деяких голосів. Щонайменше одне місце в парламенті було визначено з різницею, набагато меншою, ніж кількість голосів, поданих за нього, поки система була вразливою. Ми також виявили недоліки протоколу, включаючи перевірку голосів, яка сама по собі була схильна до маніпуляцій. Цей інцидент підкреслює складність проведення безпечних виборів в Інтернеті та містить уроки для виборців, членів виборчих комісій та дослідників е-голосування. [46]

Під час виборів 2022 року французькі громадяни за кордоном мали можливість голосувати онлайн. Однак виникли питання щодо забезпечення конфіденційності та безпеки, що підкреслює необхідність спеціальних протоколів для гарантування тих самих стандартів безпеки, що й при традиційному голосуванні. В епоху цифрових технологій безпека обміну інформацією є життєво важливою, особливо для електронного голосування. Александр Дебант і Лукка Хірші, дослідники спільної проєктної команди Inria with Pesto, виявили вразливі місця в протоколі, який використовувався на виборах до французького парламенту в червні 2022 року, і запропонували рішення для його вдосконалення, які були успішно впроваджені на наступних виборах. На парламентських виборах 2022 року громадяни Франції, які проживають за кордоном, мали змогу скористатися дистанційним електронним голосуванням (е-голосуванням). Хоча е-голосування має багато переваг з точки зору організації та доступності, воно вимагає спеціального протоколу, який забезпечує такі ж гарантії безпеки та конфіденційності, як і на традиційній виборчій дільниці. На парламентських виборах у Франції 2017 року інтернет-голосування так і не запровадили. Причина — серйозна стурбованість з боку Національного агентства з кібербезпеки (ANSSI). Фахівці визнали тодішню

систему недостатньо захищеною: рівень безпеки не відповідав викликам часу, а ризику — надто високі. Конфіденційність голосування забезпечувалася за допомогою ключа шифру, яким користувалися шістнадцять осіб, відповідальних за електронну виборчу дільницю, включаючи члена Державної ради, директора ANSSI, співробітників міністерства і членів Асамблеї французьких громадян за кордоном. Логіка підказує, що комп'ютер виборця повинен перевірити відповідність квитанції попередньо розрахованому відбитку пальця перед тим, як показати її, але коли ми проаналізували код, то виявили, що на цьому етапі процесу був недолік: ця перевірка була неповною, і систему можна було «обійти». [47]

Забезпечення балансу між автентифікацією та анонімністю є ключовим для успішного впровадження електронного голосування. Приклади Австралії та Франції демонструють, що недоліки в цій сфері можуть призвести до серйозних наслідків, підриваючи довіру до виборчого процесу. Тому необхідно впроваджувати передові технічні рішення та постійно вдосконалювати системи для гарантування безпеки та конфіденційності голосування.

Після розгляду електронного голосування як одного з найважливіших інструментів е-демократії, варто звернути увагу на інший динамічний напрям мобільні додатки, що стимулюють повсякденну участь громадян у місцевому та національному управлінні. Ці застосунки стали символом переходу від епізодичної до постійної демократії, де громадяни можуть взаємодіяти з владою щоденно, в режимі реального часу. У сучасному світі мобільний застосунок перетворився з простої утилітарної програми на універсальний інструмент комунікації між громадянином і державою. У межах електронної демократії він виконує роль посередника, каналу зворотного зв'язку та цифрового інтерфейсу участі у суспільному житті. Мобільні застосунки є унікальними завдяки своїй інтегрованості у повсякденне життя користувачів. Вони завжди «під рукою», доступні цілодобово, персоналізовані, мають інтуїтивно зрозумілий інтерфейс.

Усе це робить їх потужним засобом постійної, а не лише періодичної комунікації з владою та іншими громадянами. Однією з найважливіших функцій

комунікації через мобільний застосунок є управління громадськими очікуваннями. Через відкритий доступ до інформації про статус звернення, хід реалізації проєктів або причини затримок, влада має змогу знижувати напругу, підвищувати прозорість та запобігати дезінформації. Мобільний застосунок формує цифрову культуру публічної комунікації, у якій важливими стають відкритість, відповідальність та постійна доступність.

У різних країнах світу мобільні додатки дедалі активніше використовуються як інструмент електронної демократії. Вони створюють умови для оперативної комунікації між громадянами та владою, дозволяють брати участь у місцевих ініціативах, формувати політичний порядок денний і контролювати ефективність управління.

Додаток “DansMaRue” (Париж) DansMaRue, «застосунок для покращення громадських просторів та боротьби з не цивілізованістю». DansMaRue — це додаток, розроблений для сприяння громадській активності в місті Париж. Цей додаток, розроблений владою Парижа, дозволяє мешканцям повідомляти про різні недоліки та пропонувати поліпшення в своїх районах. Додаток доступний для платформи Android, і користувачі можуть легко завантажити DansMaRue, щоб почати брати участь у поліпшенні свого місцевого середовища. [48]

Переповнені сміттєві баки, зламані стовпи, ями на дорогах чи дерева, що потребують обрізки, — усе це більше не залишається поза увагою завдяки системі DansMaRue. Тепер кожен мешканець може стати активним учасником у догляді за своїм містом. Лише кілька кліків — і ваше повідомлення вже прямує до відповідних служб. Ви можете не лише спостерігати за перебігом виконання, а й стежити за зверненнями інших користувачів у зручному додатку. DansMaRue — це не просто інструмент зв'язку з муніципалітетом. Це спосіб колективної відповідальності. Ваші звіти здатні допомогти не лише усунути побутові незручності, а й стати частиною боротьби з вандалізмом: наприклад, фіксація графіті може стати важливим доказом у руках поліції та прокуратури. Париж закликає: дивіться навколо, дійте — і разом ми зробимо місто чистішим, безпечнішим і зручнішим для всіх. [49]

Даний мобільний додаток міської адміністрації Парижа дозволяє мешканцям повідомляти про проблеми в публічному просторі (ямки, графіті, сміття, поламане обладнання тощо). Користувач надсилає фото та опис проблеми, після чого міські служби реагують, а статус звернення можна відстежити онлайн. Також стимулює залучення громадян до процесу містобудування в випадку DansMaRue. Це ефективний інструмент комунікації між громадянами та місцевою владою. [49]

На відміну від французького аналогу платформа Decidim та її мобільний застосунок родом з Барселони дає змогу всім охочим долучитись до процесу участі у місцевому управлінні.

Назва “Decidim” у перекладі з каталонської означає “Ми вирішуємо”. Платформа орієнтована на залучення громадян до всіх етапів політичного процесу — від ініціатив до реалізації рішень. Вона є прикладом глибоко структурованої та інституціолізованої е-демократії. Decidim.barcelona має 120 000 активних учасників, 27 000 пропозицій від громадян та 3 500 фізичних зустрічей в рамках більш ніж 50 партисипативних процесів. Нещодавній процес партисипативного бюджетування залучив понад 45 000 людей, які брали участь у голосуванні та подавали пропозиції, що призвело до впровадження моделі «Суперблоків» для створення простору для пішоходів та зелених зон по всьому місту.[50]

Сучасні мобільні додатки, доступні кожному, дедалі активніше перетворюються на важливий інструмент електронної демократії. У світі, де цифрові технології стрімко змінюють ландшафт взаємодії між громадянами та владою, такі платформи стають не просто зручними сервісами — вони прокладають шлях до нової моделі державного управління. Е-демократія сьогодні — це не абстрактне поняття, а реальна практика, що набирає обертів у країнах із розвиненими демократичними інститутами. Ці інструменти мають усі шанси стати ключовими в питаннях містобудування, громадського контролю та навіть у формуванні політики. Залучення громадян до вирішення щоденних проблем — від благоустрою вулиці до участі у державних проектах — не лише

посилює ефективність управління, а й повертає суспільству довіру до влади. Адже коли громадяни і посадовці діють як єдина команда, формується зовсім інша якість взаємин — прозора, відкрита, співучасна. Яскравий приклад — цифрові платформи, що з'явилися в Іспанії, зокрема в Каталонії. Та їхній потенціал виходить далеко за межі одного регіону. Ці системи вже привертають увагу інших країн, таких як Швейцарія, що готові переймати досвід і впроваджувати подібні рішення у себе. Це — свідчення того, що цифрова демократія стає глобальним явищем, яке здатне перетворити саме уявлення про те, якою має бути сучасна держава — гнучкою, відкритою й орієнтованою на співпрацю з громадянином.

У Швейцарії міський розвиток має законодавчі вимоги щодо участі громадян. Використання Decidim у Цюріху та Люцерні у 2021 та 2022 роках було вивчено А. Сутером та його колегами на основі документальних свідчень, інтерв'ю з 15 особами в Цюріху та 17 особами в Люцерні, починаючи від працівників муніципалітету і закінчуючи представниками громадських об'єднань, а також «партисипативних спостережень» (неформальних заходів за участю громадян, за якими спостерігали дослідники). Дослідники виявили, що ефективність Decidim значно відрізнялася в різних випадках, і стверджують, що «повний потенціал» Decidim у Швейцарії ще не реалізований. [51]

У Віпкінгені в Цюріху дві місцеві асоціації громадян використовували сервер, на якому працював Decidim, для реалізації бюджету участі, витративши на це 40 000 швейцарських франків. Проект під назвою «Quartieridee» отримав 99 заявок і виділив фінансування для восьми пропозицій. Дослідники виявили, що загальна реалізація проекту залежала від значних фінансових ресурсів і добровільної роботи громадян, а також мала труднощі через відсутність у муніципалітеті правових процедур для реалізації обраних громадянами проектів.[52]

Із практики користування серверами Decidim Швейцарія змогла перевірити можливості даної платформи та побачити результат зацікавленості суспільства до державотворення та фінансування цих ж проектів самим

суспільством. Адже не зважаючи на перешкоди у сфері правових процедур, 8 заявок отримали фінансування що вже є успіхом роботи платформи Decidim та її дієвої комунікації що є самим важливим аспектом е-демократії.

1.3. Еволюція місця та ролі політичних партій в умовах розвитку цифрових технологій

Політичні партії є головними публічними суб'єктами сучасного політичного процесу. Тому вони завжди були і залишаються важливим об'єктом політологічних досліджень. Класиками партології вважаються такі вчені як М. Острогорський [53], М. Вебер [54] та ін. Вони звернули увагу не лише на діяльність партій в контексті їх взаємодії з виборцями, прагнення до завоювання влади у державі, а й на «внутрішній аспект», тобто організаційну розбудову партій, проблеми взаємодії між партійним керівництвом та пересічними членами партій тощо. Зокрема, Р. Міхельс вивів свій «закон олігархізації», вивчаючи Соціал-демократичну партію Німеччини. [55] Пізніше М. Дюверже суттєво доповнив проблематику досліджень політичних партій вивченням кореляції між виборчими та партійними системами. [56]

В Україні інтерес до вивчення феномену політичних партій виник вже на початку державної незалежності, при переході від однопартійної системи радянського типу до демократичної багатопартійної системи. [57-58]

Новий етап сплеску дослідження партій та їх діяльності припав на період переходу від неоліберальних до інституційних реформ на зламі XX та XXI ст., коли була актуалізована трансформація форми державного правління від президентсько-парламентської до парламентсько-президентської, а виборчої системи – від мажоритарної до пропорційної. Опорою нової моделі мали стати політичні партії, які почали в масовому порядку утворюватися різними угрупованнями політичних еліт, що постали внаслідок неоліберальних реформ. На порядку денному політичної системи України постала законодавча регламентація політичних партій, що й було зроблено у 2001 р. [59] В той час класиками української політології в контексті

партологічних досліджень стали Ю. Шведа[60], М. Обушний, М. Примуш [61-62] та ін. [63] Багато в цей час було зроблено й для систематизації фактичних матеріалів про діяльність політичних партій. [64-65]

Півтора десятиліття функціонування пропорційних виборів, а також парламентсько-президентської республіки в Україні зумовили нову актуалізацію наукового інтересу до проблематики політичних партій наприкінці 2010-тих років. В цьому напрямі в цей час активно працювали багато вчених, зокрема представники Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Кураса [66-68], низки університетів в Західній Україні. [69] Також в цей час виходить низка узагальнених праць щодо ідеологічних засад політичних партій. [70]

Водночас в контексті нашої теми важливо зазначити появу в цей час «некласичних» напрямів українських партологічних досліджень. Йдеться, зокрема, про вивчення партій в контексті суспільної комунікації, символічної політики тощо. [71] На нашу думку, причиною такої активізації був, зокрема, інтенсивний розвиток електронних технологій в перші десятиліття ХХІ ст., що впливало на особливості політичного процесу. Політичні партії також стають об'єктом вивчення недержавних аналітичних центрів та незалежних дослідників. Наприклад, Т. Плахтій вводить поняття «партій нового покоління», якими, на його думку, є партії «зі змінною структурою», «динамічною мережею». [72]

Останні факти нашо вухують нас на такий висновок. Враховуючи в цілому інтенсивний розвиток електронних технологій, а особливо інтенсифікацію з 2019 р. реформ у сфері цифровізації, зокрема реалізацію державної програми «Держава у смартфоні», [73] ми стоїмо на порозі нового етапу досліджень у галузі партології. Він має бути спрямований на вивчення особливостей трансформації політичних партій в умовах стрімкого поширення цифрових технологій. Водночас, враховуючи викладене у попередніх підрозділах, слід зазначити наступне.

На нашу думку, з урахуванням чиннику становлення масової культури потребують уточнення деякі точки зору на функції та роль політичних партій, становлення яких якраз й було наслідком появи масового суспільства. Згідно з

визначеннями у класичних партіологічних теоріях, політична партія – це «угруповання людей, добровільно об'єднаних між собою спільністю політичних поглядів, як звичайно, формально зафіксованих у програмних документах, а також, спираючись на певну ідеологію та організацію і представляючи певні ідеологічно оформлені соціальні інтереси, бажає активно брати участь у суспільно-політичному і державному житті, має на меті завоювання і здійснення влади в державі». [60] Виокремлюючи функції партій, Ю. Шведа робить особливий акцент, зокрема, на представницькій, а також посередницькій. Тобто партія представляє інтереси певної соціальної групи у взаємодії з державою. Вона намагається завоювати владу та реалізувати з застосуванням важелів останньої ці інтереси. Проте ми повинні врахувати, що становлення масової культури та масового суспільства, особливо починаючи з ХІХ – початку ХХ ст., призвело до значного поглиблення соціальної диверсифікації. Суспільство відходить від бінарної схеми суспільного поділу марксівського зразка, де інші соціальні групи, крім двох основних класів, приречені на зникнення. Перспективою розвитку соціальної структури є подальше поглиблення соціальної диверсифікації. За цих умов, якщо виходити з того, що партії представляють інтереси широких соціальних груп, втрачає сенс боротьба партій за владу, адже при поглибленому соціальному поділі жодна з партій, ходне з політичних угруповань не має шансів на отримання більшості у владі за підсумками виборів. На думку Ю. Левенця, це призводить до суттєвих змін у сфері політичної культури, а саме розвитку некласової політичної культури, ознакою чого є «трансформація традиційного політичного спектра з його поділом на лівих та правих». [74]

Ще однією тенденцією є становлення «народних партій», у яких відсутня жорстка прив'язка до інтересів якоїсь однієї соціальної групи, натомість вони орієнтуються на широку палітру інтересів, властивих суспільству. [75]

З політико-ідеологічної точки зору вагомими для соціального поділу стають не професійна приналежність або інші об'єктивні критерії соціального позиціонування, а політичні погляди громадян, цінності різних суспільних груп.

Водночас засоби масової комунікації, а особливо (в наш час) розвиток електронних технологій, дають змогу впливати на формування цих цінностей, поглядів, їх просування до громадської думки. Ці реалії свого часу були ретельно вивчені П. Бурд'ю та іншими дослідниками. М. Едельман стверджував, що «пояснення політичної поведінки не може не включати формування спільних смислів та їх зміну в процесі досягнення інтересів, загроз». [76]

Тобто партії не просто пасивно відображають інтереси соціальних груп, вони активно формують ці інтереси і таким чином саме вони формують цю соціальну палітру, цей соціальний поділ. Ця діяльність здійснюється ними у взаємодії не лише з позапартійними громадянами, а й з партійним середовищем також. Відповідно до зміни цієї ролі трансформуються самі партії, особливості їх діяльності, їх організаційна структура тощо.

1.4. Вплив цифрових технологій на політичну участь громадян

Розглянувши ключові інструменти електронної демократії - від петицій і форумів до мобільних додатків і онлайн-голосування - ми бачимо, що цифрові технології відіграють дедалі важливішу роль у формуванні нових способів взаємодії між урядами та громадянами. Однак інструменти є лише зовнішнім проявом глибших змін. Е-демократія та її інструменти насамперед є можливістю розширення участі та комунікації «влада–суспільство». Справжній виклик і можливість сучасної демократії полягає в тому, як цифрові технології впливають на політичну діяльність, мотивацію та участь громадян у суспільному житті. Тому аналіз впливу цих технологій на якісні аспекти політичної участі – від мобілізації до цифрової грамотності та нових форм громадянської культури. Сучасна політична участь перестає бути обмеженою лише виборами або традиційними формами активізму. Застосування інформаційно-комунікаційних технологій призвело до трансформації каналів залучення громадян до політики, відкривши нові можливості для щоденного впливу на процеси прийняття рішень.

Все більше держав визнають важливість регулювання цифрового простору для забезпечення безпеки та захисту прав користувачів включно з Україною. Однак глобальний характер розвитку та різноманітність правових систем надзвичайно ускладнюють це завдання. Впровадження інновацій для інформаційно-комунікаційних технологій та розвиток цифрових елементів управління вважається одним із національних стратегічних пріоритетів у більшості з країн сучасного світу. [77]

По-перше, цифрові платформи значно знижують бар'єри входу до політичної участі. Громадянам не потрібно фізично відвідувати адміністративні установи чи мітинги – достатньо кількох натискань на смартфоні, аби подати звернення, проголосувати або приєднатися до публічного обговорення.

По-друге, цифрові технології сприяють мобілізації нових груп населення, зокрема молоді, яка традиційно була менш активною у політичному житті. Соціальні мережі, мобільні застосунки та онлайн-кампанії створюють середовище, у якому політична дія стає частиною повсякденної цифрової культури.

По-третє, завдяки можливостям зворотного зв'язку та прозорості, цифрові інструменти сприяють підвищенню рівня довіри до інституцій, особливо коли громадяни бачать реальні зміни, які відбуваються внаслідок їхньої участі, Decidim, як реальний приклад.

Проте варто усвідомлювати, що цифровізація політичної участі - це не лише нові перспективи, але й нові ризики: загрози маніпуляцій, залежності від алгоритмів і платформ, адже чого вартують хакерські атаки на ті самі «Київстар» та Міністерства юстиції України. Саме тому аналіз впливу цифрових технологій на участь громадян має бути всебічним, з урахуванням як потенціалу розвитку демократії, так й викликів, що постають у процесі її цифрової трансформації.

Вірогідно, що вплив цифрових технологій на політику зростатиме. Підвищуватиметься увага державних органів та міжнародної спільноти до цих процесів. Цифровий простір вже зараз впливає на політику та використовується політичними суб'єктами. Він створює не тільки можливості, але й нові форми

політичної комунікації, участі та взаємодії. Поляризація суспільства, політичних рухів та ідеологій поширюється в цифровий простір разом із діяльністю політичних суб'єктів. [78]

Отже, електронна демократія постає як не лише сукупність цифрових інструментів, а як фундаментальний компонент нової політичної культури, яка формується на перетині технологій, громадянської свідомості та потреби в ефективному врядуванні. Аналіз етапів становлення е-демократії засвідчує її еволюційний характер - від інформування громадян до участі у процесах прийняття рішень. Розвиток електронних петицій, онлайн-форумів, голосування, мобільних застосунків та платформ відкритих даних створює інфраструктуру прямої, доступної взаємодії між суспільством і державою. Водночас, впровадження цифрових технологій радикально змінює характер політичної участі. Вона стає більш гнучкою, динамічною, постійною, але й стикається з новими викликами - від загроз кібербезпеці до проблем цифрової нерівності та інформаційних маніпуляцій.

Таким чином, електронна демократія - це не лише технологічне нововведення, а символ і результат трансформації політичної культури, у якій громадянин стає не спостерігачем, а активним учасником процесів, що визначають майбутнє суспільства.

1.5. Бівалентність політичного маніпулювання в умовах поширення цифрових технологій

Враховуючи зроблений вище висновок про те, що в умовах масового соціально диверсифікованого суспільства з розвинутими технологіями суспільної комунікації саме політичні угруповання (партії) отримують можливість формувати з використанням сучасних технологій свідомість окремих громадян та цілих соціальних груп, формувати порядок денний, зокрема соціально-політичні кліваджі (розломи), необхідно приділити увагу проблемі політичного маніпулювання,

Маніпулювання є складовою символічної політики. Вона завжди відіграла велику роль в управлінні суспільством. Актуалізація її сьогодні пов'язана, зокрема, з інтенсивним розвитком комунікаційних технологій, підвищенням рівня освіти громадян та залученням широких мас до суспільно-політичного життя.

Дослідженню символічного у суспільстві були присвячені праці представників символічного інтеракціонізму, постструктуралізму, постмодернізму (П.Бергер, Г.Блумер, Ж.Бодрійяр, П.Бурдйю, Ж.Дельоз, Т.Лукман, М.Мамардашвілі, Е.Фром, М.Фуко, Ю.Хабермас). Введення в науковий обіг власне терміна «символічна політика» – заслуга П.Бурдйю, М.Едельмана, Т.Мейера, У.Сарцинеллі та ін. В Україні її вивчали В.Бушанський, Л.Климанська, В.Полянська. Явище політичних міфів досліджували М.Головатий, М.Розумний, Ю.Шайгородський. Питанням маніпулювання свідомістю присвячені праці О.Зернецької, Ю.Левенця, В.Осовського, Г.Почепцова. Останніми роками механізмам символічної політики, символічним ресурсам влади, іншим аспектам символічної політики були присвячені праці А.Акайомової, М.Бутиріної, Н.Гербут, І. Дебенка, Л.Зубрицької, Г.Ільтьо, С.Лазарєва, О.Михайлюк, П.Олещука, Є. Перегуди, Ю. Прокопчука, О. Славіної.

М.Едельман визначав символ як «спосіб організації репертуара того, що пізнається, у смисли, як основа механізму осягнення соціальної реальності, а відтак соціальної поведінки». [76, с. 33-35]

Сформувався поняття символічної влади, яку П.Бурдйю визначає як владу стверджувати або змінювати світобачення і, таким чином, впливати на світ. Її завдання – «конструювати реальність». [79, с. 407]

Влада народжується не самими символами, а в процесі їх використання суб'єктами та об'єктами влади. Але при цьому владний примус має інший характер. Тому П.Бурдйю впроваджує окремий термін «символічного насильства». [80] Символічна політика визначається вченими, зокрема, як вид політики, що «спрямований на конструювання й підтримання легітимності влади на рівні довіри до її інститутів та персонажів, реалізується через субституції

(підміна політичної реальності в свідомості громадян), відтворення ...суспільного договору в символічних діях, нагнітання (підміна політичної реальності та шантаж політичної свідомості маніпулятивними засобами), відтворення харизматичного права на законну владу». [80]

Також важливо вказати на такий бік символічної політики як символічна політична участь. В рамках такої участі у підвладних формується відчуття причетності до політики. Проте У. Сарцинеллі зазначає, що така участь ілюзорна та насправді сприяє збереженню політичній пасивності. В цьому контексті слід звернути увагу на формування в науці такого поняття як селективізм. Під ним мають на увазі «загальноприйнятні дії на підтримку соціальної ініціативи, які не мають практично ніякого значення, крім того, що дозволяють даній особі відчувати задоволення від того, що вона зробила внесок у спільну справу.[81] Серед його форм виокремлюють кліктивізм, хештег-активізм, а в політичному контексті він спрямований на здійснення впливу на уряд.[81]

Водночас зупинимось й на деяких дискусійних аспектах символічної політики. В. Даценко зазначає, що «поступово влада над інформаційними ресурсами перейшла до рук еліт, що контролювали її зміст, формуючи хибну свідомість у громадян. Цензура і маніпуляції обмежували доступ до правдивої інформації, перетворюючи медіа з інструменту визволення в засіб контролю».[15, с. 20]

Щоправда, дослідники не визначають критерії «хибності» та «правдивості», крім їх суб'єктивного ставлення та власних інтересів. Багато дослідників вважає державу ключовим гравцем символічної політики, відстоюють погляд, що її механізми використовує саме влада. Є. Перегуда та О. Івашко до цього відносять й ті випадки, коли до них вдаються опозиційні політичні сили. [82, с. 161] Водночас, згідно з М. Едельманом, суб'єктами символічної політики можуть бути групи громадянського суспільства. На думку І. Дебенка, шляхом символізування здійснюється делегітимація формальних інституцій, закладається у суспільну свідомість бажаний інституційний порядок. [83]

Хоча влада цілеспрямовано нав'язує громадськості корисні для себе ілюзії, їх імплантація, на думку Є. Перегуди, має обмеження. «Це неможливо зробити, якщо символічна конструкція не має підґрунтя в історичному досвіді індивіда або соціальної групи, в їх підсвідомості. Тому завданням суб'єкта символічної політики є не стільки пряме нав'язування, скільки актуалізація певних складових підсвідомості, «витягування» у сферу свідомості тих її конструкцій, які цьому суб'єкту вигідні». [82, с. 161]

Психологічна енциклопедія визначає маніпулювання як «процес впливу однієї людини на іншу, з метою досягнення своїх цілей або зміни поведінки або переконань цієї особи. Використовуючи різні стратегії та техніки, маніпулятор намагається здійснити контроль над іншою людиною та змусити її діяти так, як він або вона бажає. [82, с. 160]

Нас, звичайно, цікавить маніпулювання в політичних цілях. Енциклопедія сучасної України визначає політичне маніпулювання як «комплекс психологічних, ідеологічних та організаційних дій, спрямованих на приховане корегування масової свідомості з метою стимулювання суспільних настроїв та громадської активності у потрібному маніпуляторові напрямі у процесі здобуття, утримання і використання політичної влади». [84]

Серед функцій політичного маніпулювання виділяють інформаційний, посилення впливу, встановлення контролю над свідомістю, регулятивну, провокативну, маскування, захисну, адаптивну, мобілізаційну. [85]

Маніпулювання має в цілому негативну конотацію у вітчизняній політичній науці. З одного боку, це викликане тим, що його пов'язують з прихованим впливом. З іншого – з тим, що маніпулювання сприяє «зниженню здатності ...до критичного мислення і аналізу політичної інформації, що ...підвищує ризик поширення фейкових новин та дезінформації, спричиняючи епоху «занепаду правди» та ерозію політичних інститутів». [85]

Враховуючи предмет цієї роботи, нам важливо запровадження поняття «цифрової пропаганди», яку визначають як «спроби маніпулювати громадською думкою за допомогою соціальних медіа та нових інформаційних

комунікаційних технологій», які «продовжують поширюватися в усьому світі. Спеціальною формою цифрової пропаганди є «обчислювальна пропаганда» – «тип цифрової пропаганди, який існує не просто в цифровій сфері, але який використовує алгоритми, автоматизацію та керування людьми для цілеспрямованого керування та поширювання оманливої інформації в соціальних мережах. Автоматизація, масштабованість і анонімність є ознаками такої пропаганди». [23, с. 437]

Відтак, погоджуючись з тим, що «комерціалізація інформації призвела до спотворення демократії», «створення загрози для громадянського суспільства», ми змушені водночас звернути увагу й на інші оцінки, згідно з якими «засоби масової інформації мають потенціал стати важливим інструментом демократизації та формування критичного мислення у громадян, якщо їм вдасться зберегти незалежність від впливу правлячих еліт». [15, с. 20]

Висновки до розділу 1

У добу цифрових трансформацій політична система світу змінюється на наших очах. І насамперед ці зміни торкаються політичних партій, які змушені переглядати своє місце, роль та стратегії в умовах стрімкого розвитку електронних технологій. Розуміння цих змін починається з усвідомлення самої природи е-демократії — нового етапу політичної еволюції, де головну роль починає відігравати не лише еліта, а й кожен громадянин, озброєний смартфоном і доступом до інтернету. Від петицій і звернень до повноцінної участі у прийнятті рішень — саме так трансформується політична участь. І це змушує партії змінюватися: бути не лише провідниками ідеологій, а ще й гнучкими платформами для комунікації, реагування й залучення. Однак, цифрова доба — це не лише про нові можливості, а й нові ризики. Разом з активізацією громадянського голосу з'являється й інший бік медалі — політичне маніпулювання, яке в онлайн-середовищі набуває небаченої сили. Мережева демократія легко стає жертвою дезінформації, ботів, алгоритмів, що підмінюють

реальний політичний діалог і викривлюють волю виборця. У цьому контексті особливо актуальним стає поняття бівалентності політичного маніпулювання — явища, яке поєднує в собі потенціал як конструктивного впливу на політичну свідомість, так і ризики свідомого викривлення реальності. Цей підхід підкреслює подвійну природу цифрового маніпулювання — від формування інформованої участі до інструменталізації громадської думки. В контексті партій зменшується роль представницької функції. Партії вже не лише представляють інтереси соціальних груп, вони формують ці інтереси.

Попри це, електронні технології відкривають безпрецедентні горизонти для оновлення політичного життя. Політичні партії, здатні переосмислити свою роль у цій новій реальності, мають шанс не просто вижити — вони можуть очолити нову хвилю демократичного оновлення. У центрі цих змін — громадянин, що з пасивного спостерігача перетворюється на активного співтворця політичного процесу. І саме в цьому — головний виклик і головна надія сучасної демократії.

РОЗДІЛ 2. ТРАНСФОРМАЦІЯ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ В УМОВАХ ЕЛЕКТРОННОЇ ДЕМОКРАТІЇ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

2.1. Нові форми партійної організації: «електронні» партії

У другій половині ХХ століття політичні партії стикнулися з численними викликами — падінням довіри, зниженням членства, кризою ідеологій. З початком цифрової епохи ці виклики загострилися, але водночас з'явилися нові можливості. Саме електронна демократія стала каталізатором глибоких змін у структурі, функціях та формах діяльності партій у багатьох країнах світу. В умовах поширення цифрових технологій, соціальних мереж, онлайн-комунікацій партії змушені переосмислювати свою роль як інститутів політичного представництва. Це сприяло появі нових моделей партійної організації, зокрема — електронних та відкритих партій, що активно використовують цифрові інструменти для взаємодії з виборцями, формування політичної позиції та управління внутрішніми процесами.

Для мережевих партій, які представляють собою новий тип організаційної структури є характерною відносно невисока кількість членів та активне використання сучасних інформаційнокомунікативних технологій. Усі ключові рішення у даних партійних структурах – приймаються локальними осередками, що свідчить про високий ступінь внутрішньопартійної демократії. [86]

Деякі партії зберігають традиційні організаційні структури і використовують можливості Інтернет як вторинний ресурс діяльності, інші набувають нових конфігурацій під впливом мережевої взаємодії, а треті взагалі організуються як мережеві партії. В умовах динамічного розвитку інформаційнокомунікативних технологій, трансформації зазнають й традиційні організаційні структури політичних партій. [86]

На сучасному етапі традиційні партійні структури зазнали змін, серед яких можна виділити:

- традиційні партії стали залежними від фінансово-промислових груп, цим самим припинили спиратися на членські внески які були одночасно як фінансовою основою діяльності партій так і інструментом зворотного зв'язку всередині партійної структури;
- кількісні показники членства у партії перестали вважатися ключовими у діяльності партійних структур;
- підвищилась роль інформаційно-комунікативних технологій у передвиборчій боротьбі та розбудові партійної структури. У період медіатизації та інтернетизації політики, відбулась трансформація традиційних та поява нових організаційних форм партійних структур. Ці процеси включають у себе не тільки модернізацію та професіоналізацію основних політичних партій, але і відкривають шлях до появи нових структур які мають на меті завоювання політичної влади, а також і до нових форм агітації.[86]

На сучасному етапі дослідження цієї проблематики відсутній загальноприйнятий підхід до класифікації таких партійних організацій. Одні дослідники використовують термін «кіберпартії», інші — «онлайн-партії», а ще інші — «мережеві партійні організації».

Ф. Хартлеб та Маргетте класифікували до даного типу партійних структур, Націоналістичні право-популістські партії анти-ісламського спрямування, такі як «Партія Свободи» (Нідерланди). Неординарні «клоунські» партії або рухи, такі як «Рух Палікота» (Польща) та «Рух п'яти зірок» (Італія) характерною рисою яких, є наявність сильних та харизматичних лідерів, які орієнтовані на широкі електоральні маси. Партії які дистанціюються від інших політичних лідерів, такі як «Звичайні люди та незалежні особистості» (Словаччина). Партії піратського спрямування, які активно використовують Інтернет-технології у своїй діяльності та стоять на позиціях вільного обміну інформацією в мережі; – партії, завданням яких є робота над вирішенням певної однієї проблеми з подальшим ігноруванням інших.[87]

Х. Маргеттс пропонувала розглядати даний тип організаційної партійної структури як один з «ідеальних типів» політичних партій, який з'явився у політичному просторі у кінці 1990–х років. Таким чином, до характерних ознак даного типу організаційної партійної структури можна віднести: – вирішальна роль Інтернет-технологій у побудові партійної структури; – специфічний тип політичної участі обумовлений розвитком інформаційно-комунікативних технологій; – використання прямих каналів комунікаційного зв'язку (як внутрішньопартійних так і зовнішньопартійних); – відсутність формального членства; – знаходження на проміжній ланці між інститутами громадянського суспільства та державою (це обумовлено тим, що дані партійні структури виступають як організації а не інститути, які діють на межі між державою та суспільством). [88]

Саме через такі опції зміщення ролей партій в гонці за електоратом все більше починають перетворюватись на так би мовити сервери послуг. А це в свою чергу чинник переходу у цифрове середовище та утворення нового інституту у майбутньому. Такий прогноз не безпідставний, адже форми трансформацій політичних партій проглядаються в таких країнах як Іспанія, Італія. Виникнувши у період політичної та економічної кризи, Podemos зуміла мобілізувати громадськість не лише за допомогою традиційних засобів, а й через активне використання онлайн-інструментів: внутрішніх платформ для голосування, консультацій, формування порядку денного. Цей досвід став важливим етапом у розвитку електронної демократії в Європі та прикладом ефективного поєднання технологій із політичною інноваційністю.

2.2 Досвід Італії (Рух 5 зірок), досвід Іспанії (Podemos)

Podemos ([po'ðemos], букв. «Ми можемо») - лівоцентристська політична партія в Іспанії. Виникла в контексті економічної кризи на початку 2010-х років та після протестів Руху 15-М проти нерівності та корупції. Заснована в січні 2014

року політологом Пабло Іглесіасом Турріоном як частина руху проти жорсткої економії в Іспанії, партію наразі очолює генеральний секретар Іоне Беларра.[89]

У червні 2014 року в політичному житті Іспанії відбулася подія, що стала знаковою для нової політичної сили — «Подемос». 5 червня лідер руху Пабло Іглесіас Турріон офіційно оголосив про скликання першої великої асамблеї громадян під назвою «Так, це можна зробити», яку було заплановано на осінь того ж року. Головною метою зібрання стала побудова демократичної моделі внутрішньої організації партії. Іглесіас повідомив, що підготовкою цієї події займатиметься спеціальна команда з 25 осіб. Формування команди мало відбутися шляхом відкритих онлайн-виборів, у яких могли взяти участь усі бажаючі. Голосування проходило за закритими списками — без жодних обмежень щодо їхньої кількості. Онлайн-голосування відбулося 12 та 13 червня. У перегонах брали участь лише два списки: один очолював сам Пабло Іглесіас, а інший представляв професійне об'єднання медичних працівників — *Círculo de Enfermería* («Коло медсестер»). Така обмежена конкуренція викликала резонанс у партійних лавах. На зустрічі місцевих осередків «Подемос», яка пройшла 8 червня в Мадриді, пролунала серйозна критика щодо організації процесу — зокрема, засуджувались короткі терміни на подання списків та сам факт закритості списків, що, на думку учасників, обмежувало реальну конкуренцію. Попри суперечки, голосування стало рекордним за участю: у ньому взяли участь понад 55 000 осіб. З беззаперечною перевагою — 86,8% голосів — перемогу здобув список Іглесіаса. Цей результат не лише закріпив його лідерську позицію, а й засвідчив високий рівень мобілізації прихильників нової політичної сили.[90]

Швидко зростаючий рух, партія взяла участь у виборах до Європейського парламенту 2014 року, отримавши майже 8% голосів і п'ять місць з 54, випередивши опитування. Партія брала участь у загальних виборах в Іспанії у 2015 та 2016 роках, ставши третьою за величиною політичною силою країни, але прогнала ІСРП у боротьбі за гегемонію серед лівих сил Іспанії.[91]

У травні 2016 року на політичній арені Іспанії з'явився новий альянс лівих сил — *Unidos Podemos*, утворений за ініціативи партії *Podemos* спільно з

Об'єднаними лівими, Equo та низкою регіональних лівих партій. Це був амбітний проєкт, покликаний об'єднати прогресивні сили країни перед лицем викликів нової політичної епохи. Після виборів 2019 року ситуація в Іспанії знову ускладнилася. У квітні переговори між Podemos та Іспанською соціалістичною робітничою партією (ІСРП) щодо формування уряду завершилися безрезультатно. Це призвело до повторних загальних виборів у листопаді того ж року. Попри втрату частини підтримки, Podemos та її союзники здобули 12,9% голосів і 35 мандатів у Конгресі депутатів. Саме цей результат став відправною точкою історичної коаліції: Podemos разом із PSOE сформували уряд Педро Санчеса — перший багатопартійний кабінет у демократичній історії Іспанії. Це стало важливим сигналом для європейської лівиці: нові політичні формати, побудовані на діалозі, мають шанс на успіх навіть у консервативному інституційному ландшафті. Втім, політична динаміка не залишалася сталою. У 2023 році Podemos увійшла до ширшої лівої коаліції Sumar, з якою взяла участь у загальних виборах. Проте вже незабаром партія вирішила залишити об'єднання, що свідчить про складні процеси перегрупування в таборі прогресивних сил Іспанії.

Історія Podemos — яскравий приклад стрімкої трансформації політичної сили в умовах кризи. Заснована лише у січні 2014 року, ця іспанська партія змогла в найкоротші терміни здобути широку популярність і потужну підтримку громадян. Важливу роль у цьому зіграли глибокі соціально-економічні потрясіння, що сколихнули Іспанію в посткризовий період. Втім, Podemos не просто скористалася суспільним запитом на оновлення — вона привнесла нову якість у політичний процес. Уже в червні 2014 року партія використала один із ключових інструментів електронної демократії — онлайн-голосування. Здавалося б, незначна технічна деталь, але саме вона стала символом нової доби: прозорості, доступності та горизонтального прийняття рішень.

Щоб впровадити такі механізми, потрібна не просто ідея, а добре вибудована технічна інфраструктура. І Podemos це зробила. Така стратегія дала серйозну перевагу — використання цифрових платформ дозволило значно

скоротити час на організацію внутрішньопартійних виборів і пришвидшити процес мобілізації прихильників через соціальні мережі. У порівнянні з традиційними формами політичної участі — це економічно вигідніше, ефективніше і ближче до духу часу.

Багато виборів відбуваються в окремих регіонах або на загальнонаціональних виборах по всій Іспанії, і кожен регіон може мати свій власний набір кандидатів і переможців. Це означає, що Podemos може організувати сотні і навіть тисячі одночасних виборів в рамках одного заходу при обранні регіональних або муніципальних представників. Виборці з різних округів отримують в таких випадках різні бюлетені з різними питаннями і кандидатами, які повинні бути підраховані окремо. Вибори політичної партії проводяться під пильним наглядом громадськості і є дуже важливими як для партії, так і для кожного кандидата. Час від часу ці вибори можуть навіть оскаржуватися кандидатами, які програли. Для «Подемос» було вкрай важливо, щоб кожні вибори були належним чином захищені, проходили прозоро, а результати виборів могли бути перевірені незалежними виборчими аудиторами. Podemos обрала платформу для онлайн-голосування Sequent, оскільки вона забезпечує гнучкість платформи SaaS та зручність для членів організації голосувати за допомогою своїх смарт-пристроїв або комп'ютера, не виходячи з дому, не жертвуючи при цьому такими важливими факторами, як безпека та конфіденційність, прозорість виборів та можливість перевірки результатів виборів. Sequent вперше розгорнула спеціальне середовище для Podemos, щоб запустити виборчі процеси в хмарі AWS, розташованій в Європі. Це розгортання включає в себе кілька довірених осіб, які відповідають за створення приватних і публічних ключів виборів, перемішування та анонімність голосів, а також розшифрування даних про виборців для підрахунку остаточного результату. Після цього початкового і одноразового розгортання Podemos може, за підтримки команди успіху клієнтів Sequent, швидко налаштувати і запустити будь-яку виборчу подію, незалежно від кількості виборців, регіонів голосування і різних стилів бюлетенів, оскільки весь процес повністю автоматизований.[102]

Також на той час веб сайт самої партії «Podemos.info» був навантажений великим масивом повідомлень. Це свідчило про високий інтерес громадян їх залучення та зацікавленість у політиці Podemos. Як наслідок перемога на даних виборах стала блискавичним успіхом молодого іспанської партії, але на мою думку ця перемога була зумовлена інноваційним підходом до виборчого процесу та роботою по всіх регіонах Іспанії та соціальних мережах.

У цифрову добу політика дедалі більше переїжджає в онлайн — і Podemos стала одним із найяскравіших прикладів цієї трансформації. Навіть така нетипова для іспанського сегменту платформа, як Reddit, не залишилася осторонь революційного духу нової партії. Минулого літа Ерік Мартін, генеральний менеджер Reddit — платформи, де обговорюють усе: від мультфільмів до світової політики, — звернув увагу на щось незвичне. Іспанська партія, про яку він раніше не чув, раптом почала активно використовувати сайт як інструмент політичної організації. «Ми ніколи не бачили, щоб хтось настільки системно використовував Reddit у політичних цілях», — зізнався Мартін. Podemos, якій тоді було всього кілька місяців, уже встигла створити власний субреддіт — своєрідну онлайн-базу партії. На сторінку підписались понад дві тисячі користувачів, а щомиті її відвідували близько двохсот осіб. У липні було зафіксовано понад мільйон переглядів — і все це на платформі, яка в Південній Європі не має великої популярності. Цей субреддіт перетворився на справжній центр цифрової демократії. Там розміщувались відеоархіви, пропозиції, новини та теми для дебатів. Запроваджені формати були новаторськими: «цифрові асамблеї» — віртуальні народні обговорення, «Запитай Podemos» — прямі сесії питань до лідерів, «Podemos Plaza» — майданчик вільної дискусії. Усе це стало сучасною формою політичної участі, яку раніше важко було уявити в рамках традиційної партійної моделі. Один із користувачів навіть поділився новиною про рішення муніципалітету Мадрида назвати площу іменем Маргарет Тетчер — з надією, що це спровокує місцеву хвилю протесту. Такий стиль цифрової мобілізації вразив навіть досвідчених інтернет-аналітиків. Podemos показала, що політика нового покоління народжується не лише на вулицях і в залах

парламентів — вона живе в браузерях, соціальних мережах і віртуальних асамблеях. [92]

Успіх зростання Podemos у 2014 році демонструє нову модель політичної організації в контексті цифрової трансформації. Вибір цифрових інструментів, особливо онлайн-голосування, дозволив партії швидко мобілізувати підтримку громадян, особливо під час кризи в Іспанії. Використання платформи Sequent забезпечило технічну надійність, прозорість і безпеку виборів, а активна діяльність у соціальних мережах, особливо Reddit, продемонструвала інноваційний спосіб політичної комунікації.

Таким чином, Podemos стала прикладом того, як інноваційні технології, правильна стратегія організації та залучення громадян можуть радикально змінити політичний ландшафт навіть за короткий проміжок часу.

Досвід Podemos показує, що цифрові технології можуть не лише переосмислити механізми партійного управління, а й переосмислити природу політичного представництва. Іспанська модель «електронної партії» стала джерелом натхнення для подібних ініціатив в інших європейських країнах.

Особливо показовим є приклад Італії. Рух п'яти зірок не лише запозичив цифрові методи організації партійного життя, а й виніс електронну модель участі на новий рівень. Завдяки аналізу цього унікального прикладу варто глибше зрозуміти, як цифрова демократія може перетворити партійні структури на реальні платформи для масової участі.

«Рух 5 зірок» (M5S), відомий просто як “5 зірок”, - італійська політична партія, заснована в Мілані 4 жовтня 2009 р.[93]. Але свій початок партія бере з блогу Беппе Грілло.

16 липня 2005 року Беппе Грілло у своєму блозі запропонував використовувати соціальну мережу Meetup для спілкування та координації на місцевому рівні. [94] Координацію активістів через Meetup вже використовував у 2003 році Говард Дін під час передвиборчої кампанії Демократичної партії Сполучених Штатів Америки.

Перші 40 зустрічей «Друзів Беппе Грілло», які спочатку мали на меті, за словами самого Грілло, «розважатися, бути разом і ділитися ідеями та пропозиціями щодо кращого світу, починаючи з власного міста. А також обговорювати і розвивати, якщо хочете, мої пости».[95]

В рамках мітапів створюються тематичні робочі групи на теми “Технології та інновації”, “Прес-служба-комунікація”, “Критичне споживання”, “Вивчення грошей”, “Ні сміттєспалювальним заводам” тощо. Саме завдяки цьому досвіду У 2006 році італійський політичний ландшафт отримав неочікувану пропозицію: відомого коміка та блогера Беппе Грілло запросили взяти участь у праймеріз лівоцентристської коаліції «Союз», які були заплановані на жовтень. Це запрошення стало символом зростаючого запиту суспільства на нові обличчя в політиці — людей позасистемних, прямих і здатних говорити те, чого не наважуються сказати традиційні політики. [96]

Початок ведення блогу Беппе Грілло в інтернеті та пропагування досить популярних та популістських наративів призвів до росту прихильників руху. Адже як вище сказано рух піднісся як політична організація починаючи лише з простих відео блогів Грілло. Із часом прямий зв'язок «автор — аудиторія» трансформувалася у зворотний процес: саме аудиторія почала формувати порядок денний і впливати на подальшу діяльність лідера. А з використанням платформи «Meetup» де могли долучатися не лише учасники руху, а й усі бажаючі рух отримав всі шанси вийти на арену політичних виборів.

29 жовтня 2012 року Беппе Грілло опублікував прес-реліз на YouTube , в якому продиктував правила формування списків руху на політичних виборах 2013 року , обмеживши можливість участі в конкурсі лише членами руху, які вже балотувалися на попередніх виборах і не були обрані. У праймеріз, оголошених 30 листопада та проведених онлайн з 3 по 6 грудня, проголосували 20 252 члени руху. Коментатори звернули увагу на обмежену кількість учасників, організаційні невизначеності та відсутність підтвердження правильності голосування.[97]

Публікація прес-релізу на YouTube у жовтні 2012 року стала стратегічним кроком у підготовці руху до вирішального етапу — парламентських виборів 2013 року. Цей жест засвідчив новий формат політичної комунікації, коли замість традиційних медіа лідери звертаються безпосередньо до громадян через цифрові платформи. У цьому зверненні він визначив основні правила формування виборчих списків партії, чітко окреслюючи, хто може претендувати на місце в парламенті від імені Руху. Головне нововведення – суттєве обмеження участі: балотуватись мали право лише ті члени, які вже брали участь у виборах раніше, але не були обрані. Таким чином, до участі не допускались нові, навіть популярні та активні активісти, які ще не мали досвіду балотування. Це рішення пояснювалось бажанням забезпечити певну перевірку кандидатів "у бою", але на практиці воно викликало багато критики, бо значно звужувало можливості для внутрішньої конкуренції та оновлення кадрів. Уже 30 листопада було офіційно оголошено про проведення внутрішніх праймеріз, які відбулись онлайн у період з 3 по 6 грудня 2012 року. Це голосування, яке відбулося в електронній формі, мало визначити остаточні списки кандидатів, яких Рух 5 зірок мав висунути на парламентські вибори. У голосуванні взяли участь лише 20 252 члени руху. [98]

Ця кількість стала приводом для серйозної критики як з боку зовнішніх спостерігачів, так й деяких внутрішніх опонентів. З одного боку, обмежена участь могла свідчити про недостатній рівень внутрішньої мобілізації та залучення прихильників. З іншого боку, це могло також вказувати на недостатню прозорість процесу, організаційні труднощі або низький рівень довіри до системи онлайн-голосування. Крім того, багато користувачів відзначили відсутність належного зовнішнього або незалежного контролю за результатами голосування. Не було підтверджено, чи можна довіряти процесу підрахунку голосів, чи були створені механізми для перевірки їх достовірності. Відсутність процедур перевірки, а також чітких правил захисту даних, породила підозри щодо маніпуляцій або впливу "згори", зокрема з боку самого Грілло та його найближчого оточення. [99]

Цей епізод став вказівником для розуміння внутрішньої структури та принципів функціонування Руху 5 зірок. Попри публічні заяви про радикальну прозорість, горизонтальність і демократичність, реальні механізми ухвалення рішень у русі нерідко критикувалися як авторитарні або непрозорі. Вибори 2013 року стали першим великим випробуванням для цього політичного експерименту, і підготовчий процес, включно з праймеріз, показав численні виклики, з якими зіткнувся рух у своєму прагненні поєднати цифрову демократію з політичним менеджментом на національному рівні.

Станом на 31 грудня 2012 року члени Руху взяли участь в онлайн-голосуванні у два тури, щоб обрати кандидата від партії «Рух п'яти зірок» з метою вибору кандидата від партії «М5 зірок» на виборах Президента Республіки. Операції голосування контролювалися стороннім органом сертифікації, DNV Business Assurance. У першому турі виборці могли висловити свої вподобання без жодного короткого списку імен. У другому турі їм було запропоновано обрати з-поміж дев'яти найбільш належних особистостей з першого туру (спочатку до списку входив сам Беппе Грілло, який, однак, відмовився від своєї кандидатури). Кількість голосів, поданих у другому турі, становила 28 518 з 48 282, які могли бути подані згідно з правилами консультацій. 23 квітня 2013 року, після повторного затвердження президента Джорджо Наполітано, було опубліковано кількість преференцій, отриманих різними кандидатами: Після того, як Мілена Габанеллі та Джіно Страда, два кандидати, які отримали найбільшу кількість голосів, відхилили кандидатуру, Стефано Родота був визначений кандидатом від Квірінале, за якого в усіх голосуваннях проголосували парламентарі Руху, а також численні парламентарі Демократичної партії та СЕЛ. [100]

Дана подія стала як робота над помилками в тому плані, що при попередньому онлайн-голосуванні у жовтні 2012 року. Використавши сертифікований сторонній орган який зберіг прозорість виборів, запобіг критиці та наклепу з маніпуляціями. Цей процес мав символічну і політичну вагу, навіть попри те, що Рух не мав достатньої кількості голосів у парламенті для реального

обрання президента. Мета даної події полягала в демонстрації прихильності до інструментів електронної демократії та відмежування від традиційної елітної політики.

На прикладі Podemos і Рух п'яти зірок дебют яких склався доволі позитивно стали білими воронами для класичних політичних партій. Тим самим заохочуючи до гонки освоїнь нових технологій які показали свою ефективність набору електорату, тобто простішому доступу до політичного сегменту.

Також прикладом може слугувати нещодавній конфлікт Ілона Маска та Дональда Трампа. Двоє з найвпливовіших людей світу відкрито вступили у відкриту конфронтацію, наслідки можуть бути справді масштабними — як для країни загалом, так і для Республіканської партії зокрема. Суперечка, яка почалася два тижні тому після того, як Маск висловив "розчарування" щодо законопроєкту Трампа, спочатку стосувалася лише розбіжностей у поглядах на сам документ, без особистих нападків. Однак 5 червня вона перейшла на новий, безпрецедентно напружений рівень. [101]

У своєму пості І. Маск провів опитування у соціальній мережі X «Чи настав час створити в Америці нову політичну партію, яка фактично представлятиме 80% середніх верств населення?» В опитуванні взяло участь 1 100 544 користувачів X. «За» проголосували 82,5% опитаних, а 17,5% — «проти». [102]

Висновки до розділу 2

Таким чином на прикладі партій Podemos та Movimento 5 Stelle можна зазначити про трансформацію партій в електронний простір. Дані партії користувались різними інструментами е-демократії такими як: е-голосування, е-консультації та платформами де могли обговорювати зі своїм електоратом проблеми країн. Активно залучаючи ці інструменти, партії були одними з перших новаторів або ж експериментаторів нової взаємодії між електоратом та партією. Свого роду гібриди як такі, вони поєднували в собі традиційні аспекти партій, так і електронних партій через використання інструментів е-демократії. Ці партії не лише інтегрували інноваційні технології в механізми партійного

управління – онлайн-голосування, цифрові платформи для консультацій, залучення громадськості до формування списків кандидатів, а й переосмислили саму природу участі громадян у політиці. Їх досвід засвідчив, що політична організація, заснована на принципах відкритості, прозорості та постійної взаємодії з електоратом, може досягти високого рівня підтримки навіть за короткий час. Однак, окрім незаперечних досягнень, приклади Podemos і Руху п'яти зірок також виявляють деякі виклики, з якими стикається цифрова трансформація: ризик контролю процесів, а це насамперед кібербезпека. Популізм та вплив соціальних мереж через залежність від емоційного контенту в інтернеті може призводити до поверхневого політичного вибору, домінування гасел замість аргументів. Проблема довіри до інструментів електронної демократії залишається одним із ключових викликів для сучасної політики. Хоча технології обіцяють прозорість, швидкість та інклюзивність, на практиці багато громадян ставляться до них із насторогою і не без причин. Платформи для онлайн-голосування чи цифрових консультацій часто залишають за кадром головне — хто насправді контролює процес, як обробляються результати і чи є гарантії, що голос кожного справді враховано. Відсутність незалежного аудиту, непрозорі алгоритми та замкнені на одне середовище системи лише поглиблюють сумніви. У підсумку електронна демократія, яка мала б стати символом нової довіри, нерідко викликає протилежне — відчуження та підозру. А без довіри жодна, навіть найдосконаліша технологія, не спрацює на благо демократії. Інформаційне перенавантаження, відкриті платформи можуть продукувати надмірну кількість пропозицій та голосувань, що знижує якість прийняття рішень і демотивує учасників. Ці приклади демонструють, що цифрова демократія - це не автоматичний шлях до ефективності, а радше процес, який потребує тонкого налаштування механізмів безпеки, довіри та справжньої участі.

Отже, Podemos і Рух п'яти зірок стали символами нової фази політичної культури, в якій політичні партії більше не є закритими елітними структурами, а динамічними платформами для масової участі. Їх практика доводить, що

майбутнє партійного розвитку тісно пов'язане зі здатністю гармонійно поєднувати цифрові інструменти з демократичними цінностями без шкоди для технологічної ефективності чи політичної відповідальності. Але гармонійне поєднання інструментів цифровізацій та трансформації ведуть за собою такі чинники. Основне це розмивання закоренілого партійного політичного ландшафту так і зміни в подольшому політичній системі.

Що вкотре доводить, що інтернет-технології виставляють на порядок денний питання про зміну політичної системи через її багаторічну експлуатацію та пониження її ефективності впродовж останніх років. Надається запит на нову модель політичних партій, які раніше опікувались лише окремими верствами населення. Ініціатива Маска передбачає зміну, осучаснення, інтеграцію новітніх технологій в сферу традиційної складової фундаментальних партій роблячи їх більш доступними для всіх прошарків населення. Першість у створенні такого плацдарму політичного устрою матиме широку підтримку та забезпечить запоруку успіху такого проєкту.

РОЗДІЛ 3. ПРОЦЕСИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ В УКРАЇНІ

3.1. Стан розвитку електронної демократії в Україні

Електронна демократія в Україні є відносно новим, але динамічним явищем, що поступово набирає обертів у процесі цифрової трансформації державного управління. В умовах суспільного запиту на прозорість, відкритість та ефективність влади, а також у відповідь на виклики війни та реформ, електронна демократія стала важливим інструментом для залучення громадян до процесів прийняття рішень. Україна демонструє активний розвиток е-демократичних практик: від електронних петицій та громадських обговорень до бюджетів участі й створення потужної цифрової платформи «Дія». Проте впровадження електронної демократії супроводжується не лише позитивними зрушеннями, а й численними викликами – кіберзагрозами, цифровою нерівністю та недостатньою участю громадян у цифровому врядуванні.

Становлення е-партій в Україні може протистояти фінансовому впливу олігархів та великих бізнес-груп. Завдяки своїй децентралізації та опорі на громадське фінансування, мережеві партії можуть зменшити залежність від великого капіталу та захистити свої рішення від впливу приватних інтересів. Для України це критично важливо, оскільки домінування олігархічних структур у політиці створює значні перешкоди для демократичного розвитку. В умовах тиску з боку громадськості мережеві партії можуть бути більш етично відповідальними, оскільки їхня діяльність постійно перебуває під увагою громадян. Прозорість рішень та участь громадян у політичному процесі може зменшити ризик корупції та покращити якість політичних рішень. Втім, в українських реаліях не бракує і перешкод на шляху до формування справжніх мережевих партій. Але так чи інакше Україна пішла шляхом введення е-демократії тобто, це й буде згодом відноситись до самих партій та їх трансформації та адаптації до нових умов політичної арени.

23 травня 2019 року новообраний Президент України Володимир Зеленський озвучив ідею «держави в смартфоні», згідно з якою за допомогою телефона можна було б комунікувати з державою і брати участь в її управлінні [73]. Портал «Дія» - флагманський проект цифрової трансформації, який дозволяє отримати багато адміністративних послуг онлайн, включаючи реєстрацію бізнесу, документи, довідки, сплату податків тощо. Це ключовий інструмент сучасної цифрової трансформації, який вже сьогодні охоплює широкий спектр послуг — і щодня розширює свої можливості новими функціями та сервісами.

«Дія» яка насамперед є продуктом цифрової трансформації, є інструментом нової форми комунікації в Україні. Інтегрування Дії в повсякдення життя українців, мобілізували населення та залучили його до процесу державотворення. Зокрема, вище згадана платформа е-демократії «e-dem.ua» практикує такий інтерес населення до вирішення проблем разом з владою. Тобто ця платформа – утворення цілої колективної мережі людей з усіх куточків країни де можна як обговорювати проблеми та пропонувати їх рішення. В такому середовищі йде набагато потужніша комунікація між суспільством та владою, тим самим їх зв'язок виходить на новий рівень. Одним із найпоширеніших інструментів е-демократії в Україні залишається електронна петиція. Варто лише зібрати 25 тисяч підписів — і Президент зобов'язаний розглянути ініціативу громадян. Але це один з багатьох прикладів участі суспільства у державному управлінні.

Цифрова трансформація стала візитівкою сучасної України — тим, що вирізняє нас на глобальній мапі. Ми творимо нову модель держави — сервісної, відкритої, без черг, паперів і корупції. Саме про це заявив віце-прем'єр-міністр із питань цифрової трансформації Михайло Федоров під час відкриття другого дня Всеукраїнського форуму «Україна 30. Цифровізація». Подія зібрала ключових гравців цифрового сектору й була присвячена стратегічним цілям Мінцифри на найближчі три роки. [103]

Завдяки цьому сервісу громадяни можуть отримувати документи, оформлювати бізнес, подавати заяви, сплачувати податки та взаємодіяти з державою без черг і бюрократії. Іншою важливою складовою електронної демократії стали електронні петиції, які працюють як на загальнодержавному, так і на місцевому рівнях. Якщо петиція набирає необхідну кількість голосів, влада зобов'язана її офіційно розглянути. Це суттєво посилює можливості громадян впливати на рішення органів влади.

Електронна петиція, яка в установлений строк не набрала необхідної кількості голосів на її підтримку, після завершення строку збору підписів на її підтримку розглядається як звернення громадян відповідно до цього Закону. Електронна петиція, адресована відповідно Президенту України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України, розглядається у порядку, встановленому цією статтею, за умови збору на її підтримку не менш як 25000 підписів громадян протягом не більше трьох місяців з дня оприлюднення петиції. [104]

Крім того, активно впроваджується громадський бюджет - система, яка дозволяє мешканцям міст пропонувати проекти для фінансування з місцевого бюджету та голосувати за них. Це створює новий рівень відповідальності та взаємодії громади й органів місцевого самоврядування. Також важливу роль відіграють платформи громадської участі, зокрема «e-dem.ua», які об'єднують кілька інструментів електронної демократії: петиції, громадські обговорення, бюджети участі тощо. Успіхи є і в сфері відкритих даних: завдяки національному порталу відкритих даних data.gov.ua громадськість має доступ до тисяч наборів інформації про діяльність державних органів, що сприяє прозорості та боротьбі з корупцією. Разом із досягненнями існують і суттєві виклики. Серед них - цифрова нерівність, що особливо помітна в сільських територіях, де доступ до інтернету залишається обмеженим. Низький рівень цифрової грамотності серед частини населення обмежує використання електронних сервісів, а недостатня довіра до влади іноді стримує громадян від активної участі. Крім того, зростає актуальність проблем захисту персональних даних та кібербезпеки, особливо в умовах війни. Попри виклики, перспективи розвитку електронної демократії в

Україні залишаються позитивними. Держава продовжує впроваджувати нові цифрові сервіси, вдосконалювати вже існуючі інструменти участі та розглядає можливість запровадження електронного голосування на виборах у майбутньому. Також планується глибше залучення новітніх технологій, таких як блокчейн, у державні процеси.

Попри те, Виборчий кодекс України містить можливість використання інноваційних технологій у виборчому процесі - однак лише в експериментальному форматі. Згідно зі статтею 18, ЦВК може впроваджувати технічні й програмні засоби у вигляді пілотних проєктів і тільки в деяких формах, а саме: машинне голосування на дільницях, електронний підрахунок голосів, а також складання протоколів із використанням інформаційно-аналітичних систем.[105]

Окрему увагу приділено цифровій освіті, адже без підвищення цифрової грамотності громадян подальший розвиток е-демократії буде неможливим.

Отже, Україна сьогодні є прикладом того, як навіть у складних умовах можливо здійснювати цифрову трансформацію держави, посилюючи участь громадян у житті країни. Електронна демократія стає не лише технологічною інновацією, а й інструментом зміцнення довіри, прозорості й відкритості влади до людей.

В Україні за останні 10 років відбулись суттєві зміни у формах політичної участі та форматах її реалізації. Так, від початку російської агресії у 2014 році, подальших змін в результаті глобальних обмежень в наслідок COVID-19 та розгортання повномасштабної війни, Україна, її державні інституції, громадянське суспільство продовжило активно пристосовуватись до глобальних технологічних змін, розробляти та впроваджувати цифрові технології на всіх рівнях. Вони стали важливим і невід'ємним інструментом для забезпечення політичної участі громадян в сучасний період розвитку України. Зокрема, були запроваджені такі цифрові інструменти публічного процесу, як електронні петиції, онлайн-платформи для громадських обговорень та голосування. [106]

По-перше, проблеми внутрішньої організації та управління відсутність ієрархії та єдності. Мережеві партії часто відмовляються від традиційної ієрархії, що ускладнює управління і прийняття рішень. На прикладі M5S видно, як горизонтальна структура призводила до внутрішніх суперечок та труднощів у підтримці єдиної позиції. Через різноманітність поглядів серед активістів мережеві партії стикаються з конфліктами, які можуть розколоти партію. Залежність від лідерів, хоча мережеві партії прагнуть уникнути культу особи, вони все одно часто залишаються залежними від харизматичних лідерів. У випадку M5S це був Беппе Грілло, у Podemos – Пабло Іглесіас. Їхній вплив є критичним для єдності партії, але також обмежує її децентралізованість і автономність. Складність у забезпеченні прозорості, хоча мережеві партії декларують прозорість, на практиці вона інколи залишається лише декларацією.

По-друге, недостатній рівень цифрової грамотності. Не кожен громадянин має необхідні навички та доступ до інтернету для повноцінної участі. А залежність від енергоресурсів та кібербезпеки робить е-демократію все більш віддаленою від реалізації в Україні. Використання цифрових платформ вимагатиме належного захисту інформації, що є значною проблемою в умовах кіберзагроз таких як атаки на державні реєстри України та на оператору зв'язку Київстар, що були згадані вище.

3.2. Цифровізація партійних процесів

О. Кузняк досліджував проблематику цифрових технологій в інформаційному супроводі діяльності політичних партій, перенесення політичних партій України в інтернет-простір, як в періоди електоральної активності (в ході виборчих кампаній), так і в період між виборами. В умовах політизації інтернету та інтернетизації й медіатизації політики ідеологи та технологи партій все частіше звертаються до інструментарію в ході забезпечення власної інформаційної роботи, до складу якого входять сучасні цифрові та інтернет-технології: Офіційні інтернет-сайти та проекти-супутники, спеціальні

електоральні інтернет-проекти, інтернет-телебачення, вебінари, відеохостинги, електоральний фандайзинг, технології Big Data, інструменти рекрутингу волонтерів, моніторинг й проектування електоральної динаміки, вірусні та некоректні (або чорні) політичні інтернет-технології та ін. [123]

Дія (скорочення від «Держава і я», англ. Diia) - державний мобільний застосунок, вебпортал і бренд цифрової держави в Україні, розроблений Міністерством цифрової трансформації України (Мінцифри України). [107] Сьогодні Дія це електронний застосунок яким може користуватись кожен українець, але його реалізація появи була б неможлива без політичної волі суспільства. Інноваційні речі чи то зміни не мають можливості утворення без підтримки суспільства. Після перемоги на виборах 2019 року «Слуга народу» зміцнила свої позиції у парламенті та ввела свої плани в життя шляхом введення в експлуатацію «Дії» як електронного сервісу послуг для громадян.

«Слуга народу» — українська центристська і «радикальна центристська» політична партія, що юридично переоформилася із політичної партії «Партія рішучих змін». Бренд партії формували довкола особи В. Зеленського, який переміг на президентських виборах у 2019 році, висунувшись від цієї партії. Того ж року на тлі електоральної підтримки Зеленського партія за результатами позачергових парламентських виборів отримала першу в історії України однопартійну більшість (монобільшість) у Верховній Раді 9-го скликання.[108]

Від початку де-факто створення партії «Слуга народу» у середині 2019 року та до листопада 2019 року заявленою ідеологією партії було «лібертаріанство». Однак 10 листопада 2019 року новий керівник партії Олександр Корнієнко заявив, що партійну ідеологію було змінено з «лібертаріанства» на «щось середнє між ліберальними та соціалістичними поглядами». [109]

Та через кілька місяців, на черговому з'їзді партії 15 лютого 2020 року, керівництво партії в особі голови партії Олександра Корнієнка визначилося з новою ідеологією — нею став «український центризм» [110]. Однак у лютому 2021 року, в інтерв'ю інформагенції Укрінформ, голова партії Олександр

Корнієнко роз'яснив, що ідеологія партії є центристською, водночас на додачу до колишнього «українського центрризму» Корнієнко згадав також і «радикальний центрризм» [111].

Станом на 2025 рік очільницею партії «Слуга народу» є Олена Шуляк — українська політикиня, яка обіймає цю посаду з листопада 2021 року. Олена Олексіївна Шуляк — українська політична діячка. Голова партії «Слуга народу» з 15 листопада 2021 року Її прихід на керівну посаду партії ознаменував поступовий перехід політичної сили до більш структурованої та програмно визначеної діяльності, з фокусом на реформаторських ініціативах, діджиталізації державного управління та розвитку електронної демократії. Зокрема цифровізація в будівельній галузі. [112]

Три роки роботи електронної системи у сфері будівництва забезпечили значний економічний та антикорупційний ефект в одній з найбільш корупційних галузей. За словами функціонерів уряду та партії ця реформа є успішною, адже на кожному етапі видно хто та чому ухвалює певне рішення. За нашими підрахунками реальний антикорупційний ефект від цифровізації сфери будівництва вже сягає 1,5 млрд грн на рік, а економія для держави становить 9,6 млрд грн», – повідомив віце-прем'єр. Кубраков також наголосив, що сьогодні ЄДЕССБ – це понад 2,6 млн електронних будівельних документів, 14 електронних адмінпослуг в Дії, 45 е-кабінетів, в яких працюють понад 72 тисячі проектувальників, архітекторів, аудиторів та органів будівельного контролю.[113]

Також слід зазначити й успіх у запуску нового цифрового інструменту відновлення і просторового розвитку.

Програми комплексного відновлення, над якими працюють вже 126 українських громад, у майбутньому стануть основою для комплексних планів їх просторового розвитку: вони міститимуть інформацію про економічну та екологічну ситуацію у громаді, аналіз негативних впливів, завданих збройною агресією РФ та іншими чинниками, аналіз ресурсів для подолання цих впливів, іншу важливу інформацію про громаду, зокрема для донорів і інвесторів.

Комплексний план просторового розвитку є одночасно як містобудівною, так і землевпорядною документацією: у кожній громаді повинні бути сформовані чіткі правила, що можна будувати на відповідній території, а що будувати заборонено, які обмеження щодо забудови встановлені на цій території, як то гранично допустима висотність забудови, мінімальні відстані від певних об'єктів тощо. Цей же план встановлює які види цільового призначення земельних ділянок можуть бути встановлені на певних територіях. Наприклад, у межах встановленої комплексним планом функціональної зони, призначеної для будівництва об'єктів промисловості не можна буде встановити цільове призначення земельної ділянки під житлове будівництво. Для чого потрібен аналітичний портал області? Цей інструмент допоможе провести глибокий всебічний аналіз напрямів життєдіяльності громад. Для цього застосовуються аналітичні мапи інженерної інфраструктури, земного покриву, розвитку туризму та рекреації, мапа розвитку підприємництва, мапа транспортної мобільності і аналітична мапа населення. Громадам такий аналіз потрібен, щоб змодельовати стратегічні напрямки розвитку, створювати і забезпечувати максимально комфортні умови проживання для місцевого населення, а також вчасно аналізувати усі потреби й виклики, які виникатимуть на місцях. Три аналітичні портали сьогодні вже працюють – на Львівщині, Рівненщині і Полтавщині. У найближчих планах – публічний запуск київського аналітичного порталу, а згодом і на Волині. Також на такому порталі є карта, яка ідентифікує щільність розподілу інвестиційних ділянок. По кожному інвестоб'єкту є інформаційна картка, де можна отримати інформацією про кожний об'єкт. Можна вибрати для аналізу якийсь район або декілька районів, чи обрати для вибору декілька територіальних громад для того, щоб порівняти їхній потенціал в різних показниках.

Програми комплексного відновлення та просторового розвитку, ініційовані за підтримки очільниці партії «Слуга народу» Олени Шуляк, демонструють новий підхід до регіонального планування в умовах війни. Вони базуються на інтеграції сучасних цифрових інструментів, що дозволяють

громадам здійснювати всебічний аналіз власного потенціалу, викликів і ресурсів. Ключовим інструментом у цьому процесі стали аналітичні портали областей, які вже функціонують у кількох регіонах України. Вони не лише сприяють прозорості та підзвітності місцевої влади, а й істотно підвищують інвестиційну привабливість територій. За словами Олени Шуляк, завдяки цим платформам громади отримали доступ до донорського фінансування і мають змогу планувати розвиток на основі об'єктивних даних, незважаючи на складнощі, спричинені російською агресією. Цей підхід є прикладом успішного поєднання політичної волі, цифрових рішень і стратегічного планування, що може стати моделлю для сталого розвитку українських громад у майбутньому.

Отже, Олена Шуляк, очільниця партії «Слуга народу» з 2021 року, відіграє важливу роль у трансформації партії у більш структуровану та реформаторську силу. Основний фокус її діяльності спрямований на цифровізацію державного управління, зокрема у сфері будівництва, де вже досягнуто суттєвих антикорупційних і економічних результатів. Завдяки впровадженню ЄДЕССБ та цифрових інструментів, було забезпечено прозорість процесів і підвищено ефективність галузі проти явища корупції. Іншим важливим напрямом стала розробка програм комплексного відновлення та просторового розвитку територій. Завдяки аналітичним порталам, громади отримали інструменти для всебічного аналізу, стратегічного планування та залучення інвестицій. Ці ініціативи є прикладом вдалої інтеграції цифрових технологій у післявоєнну відбудову, сприяють підзвітності місцевої влади, формуванню правил забудови та створенню умов для сталого розвитку громад.

Одним із ключових напрямів діяльності партії за останні роки стала підтримка цифрової трансформації держави, що проводилася за ініціативи Міністерства цифрової трансформації України. Важливу роль у цьому процесі відіграли не лише урядові структури, але й окремі народні депутати від «Слуги народу», які активно просували цифрові реформи. Серед них можна відзначити Михайла Федорова — одного з найпомітніших представників партії, який до

2023 року очолював Мінцифри та став символом цифровізації українського уряду.

Міністерство цифрової трансформації України (Мінцифри) є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України. Мінцифри є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної політики: у сферах цифровізації, цифрового розвитку, цифрової економіки, цифрових інновацій та технологій, робототехніки та роботизації, розвитку штучного інтелекту, розвитку напівпровідникових технологій, електронного урядування та електронної демократії, розвитку інформаційного суспільства, інформатизації; у сфері впровадження електронного документообігу; у сфері розвитку цифрових навичок та цифрових прав громадян; у сферах відкритих даних, публічних електронних реєстрів, розвитку національних електронних інформаційних ресурсів та інтероперабельності, електронних комунікацій та радіочастотного спектра, розвитку інфраструктури широкопasmового доступу до Інтернету, електронної комерції та бізнесу; у сфері надання електронних та адміністративних послуг; у сферах електронної ідентифікації та електронних довірчих послуг; у сфері розвитку ІТ-індустрії; у сфері розвитку та функціонування правового режиму Дія Сіті; у сфері хмарних послуг; у сфері організації та проведення азартних ігор та лотерейній сфері.[114]

На сьогоднішній день Дія має величезну кількість послуг, яку надає своїм резидентам у застосунку зокрема: репарації, міжнародний реєстр збитків, eВідновлення, eРобота, Пенсії, пільги та допомога, Сім'я, Ліцензії та дозволи, Транспорт, Земля, будівництво, нерухомість, Довідки та витяги, Навколишнє середовище, Здоров'я, Документи та громадянство, Підприємництво, Освіта, Бізнес.

Потрібно розуміти що такого масштабу проєкт неможливо втілити в життя без політичної волі та чіткого організаційного сегменту основної партійної сили парламенту України в основі партії «Слуга народа». Політичні гасла, покладені в основу цієї партії як «Держава в смартфоні», дуже структурно складна

процедура інтеграції та взаємодії з державними ресурсами, що без політичного лобізму не мала б реального результату. «Слуга народу» повністю за певний проміжок часу змогла адаптувати законодавчу складову під інтеграцію такого порталу як «Дія». Більшість учасників політичної сили в особі народних депутатів партії, яка має парламентську більшість підготували правову та інформативну базу, забезпечивши стабільну роботу джерел наповнення та взаємодії програмного забезпечення у сфері інформаційно комунікаційної системи «Дія». Постійні новації та розширення програмного спектру дають можливість мільйонам громадян у стислі терміни отримувати різноманітні послуги від держави не виходячи з власного дому. Таким чином одна із головних заслуг партії є організація безперешкодної взаємодії між державою та громадянами через так званого посередника «Дія». Кожна подальша ступінь новації у вигляді оновлення та доступ до нових сервісів забезпечує швидкий результат отриманих сервісних рішень. Таким чином, політичні партії в основі системи інформатизації забезпечують певну основу за для покращення взаємодії з органами самоврядування. Маючи чіткий план та жагу до змін, політичні сили можуть, опираючись на потреби громадян змінювати у кращу сторону всі аспекти держави. Принципи, які втілюються у життя завдяки партії, є не тільки прикладом, а й стимулом для інших політичних діячів, задаючи вектор руху та запоруку підтримки, одобрення, суспільства в цілому. Підсумую вищесказане, що без політичної волі та підтримки більшості зміни не можуть відбутися так як регламентовано всі процеси державності які відбуваються в парламенті. Підтримка голосуванням за той чи інший закон є запорукою просування тих аспектів які напряду забезпечують стабільність процесів та життя країни в цілому. Таким чином політичний момент у особі партій – рушій інтеграції нововведень.

Сайт центру політичного аналізу «Обсерваторія демократії» проводив дослідження популярності сайтів в Харківщині напередодні місцевих виборів 2020 року. Також дослідження було сконцентроване на такі аспекти як зручність, простоту використання, корисність для виборців. Збільшення частки

користувачів інтернету в Україні до 71%, в сукупності із «карантинним» фактором, стимулювало діджиталізацію публічної політики та передвиборної боротьби. Далеко не всі виборці зареєстровані в соцмережах і шукають там інформацію про політичних суб'єктів, а частіше використовують для цього пошукові системи, потрапляючи на сайти партій. Для аналізу були відібрані сайти тих партій, які, з високою ймовірністю, візьмуть участь у майбутніх місцевих виборах і популярні серед харківських виборців. Це – як деякі партії, представлені у Верховній Раді, так і нещодавно створені «іменні» партії відомих харківських політиків. А також – ті, які не набрали потрібної для проходження кількості голосів у парламентську кампанію, але своєю активністю останніх місяців наочно демонструють підготовку до місцевих виборів, а їх підтримка в регіоні зростає. [115]

Поріг популярності встановили на рівні 5% — саме цей мінімум взяли за основу, аби відкинути партії, що не мають суттєвої підтримки серед харків'ян. Хоча такий критерій можна вважати умовним, він цілком придатний для нашої мети: зосередити увагу на тих політичних силах, які реально мають електоральну вагу в регіоні. Ми аналізуємо, наскільки часто мешканці Харкова цікавляться сайтами цих партій в інтернеті — адже саме так можна зрозуміти, хто з перелічених викликає найбільший інтерес у суспільстві.

За результатами «Шостого всеукраїнського муніципального опитування» від Соціологічної групи «Рейтинг» [116], із запропонованого списку партій 5%-й бар'єр популярності у харків'ян, що мають намір голосувати, долають «Слуга народу» та «Опозиційна платформа-За життя». З урахуванням зазначеної в дослідженні похибки для міст + – 3,5%, шанси на підвищення симпатій харківського електорату має не тільки «Партія Шарія», а й ті, які набрали менше 5%, але більше 2%: «Європейська солідарність», «Батьківщина», «Опозиційний блок», «Сила і честь», «Голос». [115]

Сайт Київського міжнародного інституту соціології. До Східного макрорегіону тут включені Харківська область та підконтрольні Україні частини Луганської і Донецької. Похибка для показників, близьких до 5%, встановлена

на рівні 0,8%. Партиї, рейтинг яких перейшов би 5%-й бар'єр, якщо додати похибку до набраних ними відсотків, не було виявлено. Як і в попередньому опитуванні, найбільш популярними у харків'ян виявилися «Слуга народу», «ОПЗЖ» та «Партія Шарія». Більше 5%, хоча і незначно, набрали «Європейська солідарність», «Батьківщина» та «Голос». А ось «Оппоблок» та «Сила і честь» – істотно менше. В обох опитуваннях 5%-й бар'єр популярності у харківських виборців долають «Слуга народу», «ОПЗЖ», «Партія Шарія», «Європейська солідарність», «Батьківщина» та «Голос», які й проаналізували. [115, 117]

Перед місцевими виборами «діджиталізованого» харківського виборця, ймовірно за все, можуть зацікавити питання: чи є у партії свій сайт, чи представлена на ньому регіональна харківська сторінка з контактами та місцевими новинами, в чому полягає мета та програма партії, яким є статут партії, чи публікуються фінансові звіти про її діяльність, що корисного робить партія в країні та в регіоні, чи є посилання на сторінки партії в соцмережах та інтернет-каналах, а також – хто з відомих публічних політиків входить до складу партії і як до неї вступити, за бажанням. Для журналістів та громадських організацій важлива можливість інтерактивної комунікації із партією, наявність якісних фото-відео-матеріалів, офіційна позиція партії з актуальних питань. А для місцевих партійних активістів, крім того, бажано розміщення на сайті агітаційної продукції з можливістю скачування. В цілому, ці запити користувачів стосуються змістовної частини партійних сайтів, а їх наявність / відсутність дозволяє зробити висновки про рівень відкритості та інтерактивності партій. [115]

Сайт «Партії Шарія» інтерактивний, орієнтований на регіонального виборця, є сторінки місцевих осередків із контактами, чатами, Telegram-каналами й актуальними новинами. Розділ «Новини» групує матеріали по регіонах, також є загальний чат для онлайн-запитань. Офіційні документи на сайті є, але розміщені неочевидно. Статут і фінзвіт — в кінці сторінки дрібними буквами, Програма — в розділі «Про партію». Регіональні сторінки пояснюють, що вступ до партії можливий лише офлайн, попри наявність функції онлайн-

запису до «команди». Розділ «Підтримай нас» містить брендбук та агітаційні матеріали для друку і соцмереж, є можливість купити мерч із символікою. Сайт активно просуває ідею команди: розділ «Sharij Team», вакансії, запрошення до участі з головної сторінки. Структура децентралізована, що плюс для місцевих виборів, але знайти контакти центрального офісу важко — є лише мобільний телефон представника київського осередку, офісу немає. [116]

Сайт «Слуги народу» [118] містить основні документи партії (Програму, Статут, фінзвітність), дає уявлення про її цілі. Є інтерактив у вигляді чат-боту у Telegram, посилання на соцмережі. Недолік для харківського виборця — відсутність регіональної гілки та контактів місцевого осередку, новин про діяльність у Харкові теж немає. В розділі «У регіонах» – лише дані про керівників кількох обласних осередків. Немає окремого розділу з поясненням процедури вступу до партії. Розділ «Приєднатися» містить форму, заповнення якої не означає автоматичного членства. Інформацію слід шукати в Статуті. У розділі «Новини» – лише одна публікація за місяць, попередні – ще з 2019 року. У «Дайджесті» новини подаються регулярно, але остання — від 30 квітня. Актуальні матеріали публікують у «Блозі», що для користувача неочевидно й може вводити в оману.

Сайт «Батьківщини» [119] інформативний, наповнений актуальними новинами з фото й відео, відображає діяльність фракції у парламенті й партії в регіонах. Проте новини за останній місяць охоплюють не всі області, інформації про Харків немає, окремої сторінки харківського осередку теж. У розділі «Регіональні осередки» можна знайти контакти харківського офісу. Програма та Статут розміщені в розділі «Партія», а фінансова звітність відсутня. Сайт містить посилання на соцмережі, дубльовані в «підвалі», але не має інтерактивного зв'язку та агітаційних матеріалів для завантаження. Цілі партії не виділені окремо, але доступна інформація про керівництво, депутатів і процедуру вступу – з поясненнями та формою попереднього запису.

Сайт «Європейської солідарності» [120] має інтуїтивну структуру й інтерактивну мапу для переходу до регіональних осередків. Проте важлива

інформація (Програма, Статут) «захована» в розділі «Партія», який у меню п'ятий за порядком. Немає окремого розділу про лідерів і місію партії. Дизайн простий, графіка зрозуміла, навігація логічна. Але оформлення невиразне: білий фон, дрібні шрифти, скромний логотип, а мапа осередків – непомітна і стилістично одноманітна. Логотип клікабельний, меню першого рівня доступне на більшості сторінок (крім регіональних, які відкриваються окремо). Розділи в головному меню розміщені не надто зручно, а ключова інформація – у підрозділах. У «підвалі» не дублюються важливі розділи й контакти, що знижує зручність користування.

Сайт «Опозиційної платформи-За життя» має інтуїтивно зрозумілу структуру: помітне головне меню з розділами, впорядковані новини під рубриками на головній сторінці. З будь-якої сторінки можна повернутися на головну через логотип, а також доступні «хлібні крихти» для навігації. Серед недоліків: відсутнє дублювання розділів у «підвалі» сайту та немає значків-посилань на соцмережі. У дизайні недоречно винесено в меню розділи «Мирний план» і «Ініціативи», які для пересічного користувача менш важливі. Натомість важлива інформація (Програма, лідери, регіональні осередки) захована у розділі «Партія» і потребує більше 3 секунд на пошук. Також є проблема з неясністю змісту розділу «Приєднатися». [115]

Сайт партії «Голос» [121] має зрозумілу структуру: у головному меню одразу виділено важливі для регіонального виборця розділи – «Програма» та «Осередки». Проте дизайнерські рішення та навігація викликають багато питань. Назви розділів не завжди відповідають змісту: у «Осередках» – лише посилання на Facebook, без актуальних новин; у «Програмі» – також Статут; фінансові звіти заховані в розділі «Контакти»; у «Новинах» – документ «Стратегія холодної деокупації», який логічніше розмістити серед партійних документів. [115]

Більшість партій, зокрема популярні у Харкові, мають власні сайти, хоча закон цього не вимагає. Це підвищує відкритість, покращує комунікацію та відповідає тенденціям діджиталізації. «Іменні» партії Геннадія Кернеса та Юлії Світличної сайтів не мають. Найбільшу готовність до місцевих виборів

демонструють сайти з регіональним контентом і комунікацією з виборцями – «Євросолідарність» та «Партія Шарія». Менш орієнтовані на місцевого виборця – «Батьківщина» та «ОПЗЖ», а найменше інформації про регіон – у «Слуги народу» та «Голосу». За відкритістю та корисністю лідирують сайти «Слуги народу» і «Партії Шарія», середні показники – у «Батьківщини», «Євросолідарності» та «Голосу», найнижчі – у «ОПЗЖ». По юзабіліті знову лідирують «Слуга народу» та «Партія Шарія», а найбільше проблем – у сайта «Голосу». Результати загалом відображають офлайн-активність партій у Харкові, за винятком «ОПЗЖ», яка активно присутня у місті, але це слабо представлено на її сайті. [115]

Також хотілось би зазначити про таку політичну партію, як «Інтернет партія України». За мету партія декларувала створення привабливих інвестицій в Україні та вихід на новий рівень розвитку економіки та сучасних технологій. [122]

У підсумку, трансформація політичних партій - це не лише технологічне оновлення політики, а вектор розвитку політичної культури, який формує новий формат відносин між громадянами і державою. Успішність цього процесу залежить від здатності політичних суб'єктів адаптуватися до цифрових викликів, не втрачаючи демократичних засад.

Трансформація – сама по собі процедура цікавого розвитку певного аспекту формування тих або інших форм впливу на системні процеси чи галузеві новоутворення. Взаємозв'язки держави з суб'єктами господарювання мають постійно покращуватись та проходити швидкі системні інтеграції для досягнення передумов забезпечення функціонування за для гідного життя громадян. Оскільки головна процесуальна доктрина державного управління полягає саме в цьому. Всі моделі, які інтегруються під різними гаслами, мають нести ортодоксальну мотиваційну системну преамбулу. Фундаментом у всього є і буде суспільство яке дає легітимну основу для втілення всіх цих процесів у наше життя.

Висновки до розділу 3

Рівень цифрової трансформації політичних партій в Україні є фрагментарним і нерівномірним. Хоча спостерігається зростання використання електронних інструментів, відсутність сталої цифрової стратегії та інституційної підтримки стримує глибшу трансформацію. Проте потенціал розвитку електронної демократії в Україні є значним, особливо в контексті запровадження онлайн-участі, електронних петицій та використання мобільних платформ.

Основні виклики та перспективи електронної демократії в Україні пов'язані з низьким рівнем цифрової грамотності, нерозвиненою інфраструктурою, недовірою до державних інституцій, кіберзагрозами та дефіцитом нормативної бази. Перспективи включають розвиток цифрової інфраструктури, впровадження механізмів електронної участі на всіх рівнях, і підвищення прозорості політичного процесу.

Отже, майбутнє політичних партій у цифрову епоху залежить від їхньої здатності адаптуватися до нових технологічних умов, зберігаючи водночас демократичні засади та відкритість до громадян. Цифрові трансформації поступово змінюють роль і функції політичних партій у сучасному суспільстві. Вони стають не лише учасниками політичного процесу, а й цифровими комунікаційними платформами, що забезпечують нові форми взаємодії з виборцями. Водночас цифрові технології відкривають як можливості для розширення демократії, так і загрози посиленого політичного маніпулювання. Європейський досвід демонструє ефективність цифрових рішень у партійному управлінні, тоді як в Україні цифровізація ще на етапі становлення. Майбутнє політичних партій е-демократії залежить від здатності партій інтегрувати інновації, забезпечуючи прозорість, підзвітність і довіру громадян.

ВИСНОВКИ

Узагальнюючи результати дослідження, можна зробити висновок, що цифрові трансформації докорінно змінюють функціонування політичних партій, формуючи нову політичну реальність в умовах електронної демократії. Теоретичні підходи до вивчення цього явища розділяються на дві ключові групи: одна вбачає у цифрових технологіях інструмент посилення демократичних процесів, інша акцентує увагу на загрозах маніпулятивного впливу та ерозії класичних демократичних інститутів. У цьому контексті відбувається перегляд функцій політичних партій, які нині виступають не лише каналом представництва інтересів, а й цифровими комунікаційними платформами. Це змінює як їхню взаємодію з виборцями, так і внутрішньопартійне врядування, зокрема через використання онлайн-інструментів та мобільних застосунків. Теоретичні підходи до аналізу цифрових трансформацій охоплюють як оптимістичні концепції демократизації через цифрові технології, так і критичні погляди, що підкреслюють загрози маніпуляцій, олігархізації та зниження критичного мислення громадян.

Місце, роль і функції політичних партій в умовах цифровізації суттєво змінилися. З інституціоналізованих представників інтересів соціальних груп вони перетворюються на комунікаційні платформи, активно використовують соціальні мережі, онлайн-опитування та мобільні додатки для залучення виборців і управління внутрішньопартійною діяльністю.

Кореляція між політичним маніпулюванням і рівнем демократії виявляє тенденцію до посилення впливу цифрових технологій як інструменту маніпуляції. Це особливо проявляється у так званих маніпулятивних демократіях, де формальні демократичні інститути зберігаються, але фактично використовуються для легітимізації влади через контроль над інформаційним простором.

Європейський досвід Іспанії та Італії демонструє успішне впровадження цифрових платформ участі (як-от Decidim у Барселоні, MeetUp у Італії), що сприяють розширенню участі громадян, прозорості влади та підзвітності. Також

є тенденції до цифровізації політичних партій через інструменти партисипативності які інтегрували Podemos та Рух 5 зірок. Ці приклади демонструють, що цифрові технології здатні підвищити якість демократії, якщо впроваджуються системно та підкріплені інституційною довірою.

Цифрові технології трансформують внутрішньопартійну демократію шляхом запровадження нових форм ухвалення рішень (онлайн-голосування, електронні платформи), спрощують доступ до партійної інформації, підвищують залучення членів, але водночас створюють ризики дезінформації та контролю зверху.

Рівень цифрової трансформації політичних партій в Україні є фрагментарним і нерівномірним. Хоча спостерігається зростання використання електронних інструментів, відсутність сталої цифрової стратегії та інституційної підтримки стримує глибшу трансформацію. Проте потенціал розвитку електронної демократії в Україні є значним, особливо в контексті запровадження онлайн-участі, електронних петицій та використання мобільних платформ.

Основні виклики та перспективи електронної демократії в Україні пов'язані з низьким рівнем цифрової грамотності, нерозвиненою інфраструктурою, недовірою до державних інституцій, кіберзагрозами та дефіцитом нормативної бази. Перспективи включають розвиток цифрової інфраструктури, впровадження механізмів електронної участі на всіх рівнях, і підвищення прозорості політичного процесу.

Отже, майбутнє політичних партій у цифрову епоху залежить від їхньої здатності адаптуватися до нових технологічних умов, зберігаючи водночас демократичні засади та відкритість до громадян. Цифрові трансформації поступово змінюють роль і функції політичних партій у сучасному суспільстві. Вони стають не лише учасниками політичного процесу, а й цифровими комунікаційними платформами, що забезпечують нові форми взаємодії з виборцями. Водночас цифрові технології відкривають як можливості для розширення демократії, так і загрози посиленого політичного маніпулювання. Європейський досвід демонструє ефективність цифрових рішень у партійному

управлінні, тоді як в Україні цифровізація ще на етапі становлення. Майбутнє політичних партій е-демократії залежить від здатності партій інтегрувати інновації, забезпечуючи прозорість, підзвітність і довіру громадян.

Список використаних джерел

1. Харко К. Трансформація політичних партій в умовах електронної демократії. International scientific–practical conference of young scientists "Build-Master-Class 2024" с. 535-536. URL: <https://surl.li/aalyvu> (дата звернення 31.03.2025р.)
2. Харко К. Цифрові трансформації суспільних комунікацій та їх вплив на характер політичного режиму. Суб'єктність України: формування порядку денного» (Київ, 2024) С. 19-22. URL: <https://surl.li/wnmvdi> (дата звернення 31.03.2025р.)
3. Харко К. Перспективи європейського вибору України 2023р., *Урбаністичний форум: збірник наукових праць*. С. 265-272. URL: <https://surl.li/cjlmst> (дата звернення 31.03.2025р.)
4. Харко К. Права людини як фактор консолідації суспільства в умовах політичних криз. *Захист прав людини в Україні в умовах війни* (Київ, 2024), с.173-175 URL: <https://surl.li/lgaors> (дата звернення 31.03.2025р.)
5. Концепція розвитку електронної демократії в Україні: затв Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 8.11.2017 р. №797-р. URL: <https://surl.li/xbklfg> (дата звернення: 28.09.2024). (дата звернення 01.04.2025р.)
6. Балан С. Інформаційне суспільство як основа концепції інформаційної держави. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог студії*. 2024. Випуск 54. С. 154–161. (дата звернення 01.04.2025р.)
7. Масове суспільство. *Енциклопедія сучасної України*. URL: <https://esu.com.ua/article-64265> (дата звернення: 02.04.2025).
8. Залізний закон олігархії. URL: <https://surl.lu/pczoyp> (дата звернення: 02.04.2025).
9. Marcuse H. One-Dimensional Man Studies in the ideology of advanced industrial society. With an introduction by Douglas Kellner. London and New York: Routledge. 2002. 276 p. (дата звернення 02.04.2025р.)

10. Kellner D. A Marcuse Renaissance? Marcuse. From the New Left to the Next Left. Ed. by John Bokina and Timothy J. Lukes. Lawrence, University of Kansas Press, 1994. P. 245–267.; Višić M. Renaissance of Herbert Marcuse: A Study on Present Interest in Marcuse's Interdisciplinary Critical Theory. *Interdisciplinary Description of Complex Systems*. 2019. Vol. 17. Issue 3-B. P. 659–683.

11. Вдовичин І., Угрин Л. «Одновимірна людина» Г. Маркузе в сучасному інформаційному суспільстві: методологічні аспекти. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії*. 2024. Випуск 52. С. 327-336. (дата звернення 03.04.2025р.)

12. Гарашук Д. Цифровий популізм: спрощення повідомлень та манпуляція реальністю в контексті «платонівської печери». *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії*. 2024. Випуск 54. С. 183–189. С. 183. (дата звернення 03.04.2025р.)

13. *Manipulating Democracy: Democratic Theory, Political Psychology, and Mass Media*. Taylor&Francis, 2010. 262 p.

14. Місержи С., Перегуда Є. Культурна демократія в трансформаційному суспільстві та оновлення концептуальних засад права. *Демократія та право: проблеми взаємовпливу і взаємозалежності*. Харків: Право, 2008. С. 143-148. URL: <https://surl.lu/ptqdt> (дата звернення: 17.04.2025). (дата звернення 03.04.2025р.)

15. Даценко В. Засоби масової інформації та політика: еволюція контролю й демократії. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії*. 2024. Випуск 56, с. 20–28. (дата звернення 03.04.2025р.)

16. Хмельников Є. Політичні інтереси в цифровому інституційному середовищі: підходи до вивчення. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії*. 2024. Випуск 53. С. 199-205. (дата звернення 04.04.2025р.)

17. McLuhan M. *War and Peace in the Global Village*. NY : Gingko Press, 2001. 411 p. (дата звернення 04.04.2025р.)

18. Почепцов Г. Інформаційні війни: тенденції та шляхи розвитку. URL: <https://surl.li/rqwqdn> (дата звернення: 26.05.2024); Почепцов Г. Г. Сміслові та інформаційні війни. Інформаційне суспільство. 2013. Вип. 18. С. 21-27. (дата звернення 04.04.2025р.)
19. Ожеван М.А. Homo ex Machina. Філософські, культурологічні та політичні передумови формування конвергентного суспільства: монографія / М.А.Ожеван, Д.В. Дубов. Київ: НІСД, 2017. 272 с. (дата звернення 05.04.2025р.)
20. Павлов Д. М. Політична пропаганда : до визначення поняття. Гілея: науковий вісник. 2013. Вип. 79. С. 328–331.; (дата звернення 05.04.2025р.)
21. Прокопенко Б. В. Маніпулятивні технології в інформаційній війні : проблеми захисту. Філософія науки: традиції та інновації. 2017. № 1 (15). С. 99–109.; (дата звернення 06.04.2025р.)
22. Шевців М. Б., Гончарук К. А. Пропаганда як соціально-політичне явище: проблеми розуміння. Південноукраїнський правничий часопис. 2019. № 1. С. 119–122. (дата звернення 07.04.2025р.)
23. Руцький С. Цифрова пропаганда в аспекті сучасного інформаційного протиборства. Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії. 2024. Випуск 55, с. 437–443. (дата звернення 07.04.2025р.)
24. ГО «Детектор медіа» URL: <https://surl.li/ndfhmf> (дата звернення 08.04.2025)
25. Стратегія розвитку інформаційного суспільства в Україні, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15.05.2013 р. № 386-р URL: <https://surl.lu/vfhont> (дата звернення 08.04.2025р.)
26. Розпорядження від 8 листопада 2017 р. № 797-р. Київ, Про схвалення Концепції розвитку електронної демократії в Україні та плану заходів щодо її реалізації URL: <https://surl.li/lspchc> (дата звернення 08.04.2025)
27. Strasbourg, 5 October 2020. European committee on democracy and governance (cddg) handbook on e-democracy Approved by the CDDG at its 11th meeting (10-11 September 2020) URL: <https://surl.li/fypdon> (дата звернення 08.04.2025)

28. Історія інтернету — від великого вибуху до сьогодні URL: <https://surl.lu/wnikau> (дата звернення 08.04.2025р.)
29. Synthesizing e-government stage models – a meta-synthesis based on meta-ethnography approach URL: <https://surl.li/xiusdc> (дата звернення 08.04.2025)
30. Державні сайти України URL: <https://surl.li/qcscfa> (дата звернення 09.04.2025)
31. e-Estonia: URL: <http://surl.li/yazwqv> (дата звернення 09.04.2025)
32. Decidim is a digital platform for citizen participation URL: <https://surl.li/jzgzul> (дата звернення 09.04.2025)
33. Berryhill, J., T. Bourgery and A. Hanson (2018), “Blockchains Unchained: Blockchain Technology and its Use in the Public Sector”, OECD Working Papers on Public Governance, No. 28, OECD Publishing, Paris URL: <https://surl.lu/sdijfp>
34. Електронні петиції: як покращити життя в місті у два кліки URL: <https://surl.li/hlejcj> (дата звернення 09.04.2025)
35. Про внесення змін до Закону України "Про звернення громадян" щодо електронного звернення та електронної петиції URL: <https://surl.lu/bjcqbk> (дата звернення 09.04.2025р.)
36. Електронні інструменти громадської участі в Країнах ЄС та Україні URL: <https://surl.li/ahyupl> (дата звернення 09.04.2025р.)
37. Суспільне Черкаси «Навіть у воєнний час: у Черкасах триває цифрова трансформація» URL: <https://surl.li/xlynsx> (дата звернення 09.04.2025)
38. Застосунок Київ Цифровий оновив сервіс «Опитування» URL: <https://surl.li/trhuki> (дата звернення 10.04.2025р.)
39. ICTs in Elections Database URL: <https://surl.lu/kbjmfd> (дата звернення 10.04.2025)
40. Переваги та ризики електронного голосування та онлайн-голосування URL: <https://surl.li/pjkjjr> (дата звернення 10.04.2025)
41. Saman Shojae Chaeikar, Mazdak Zamani, Christian Sunday Chukwuekezie, Mojtaba Alizadeh Electronic Voting Systems for European Union Countries. Journal of Next Generation Information Technology. 2013. №5. URL:

https://www.researchgate.net/publication/260481185_Electronic_Voting_Systems_for_European_Union_Countries. (дата звернення 11.04.2025)

42. DOU, Кібератака на реєстри Мін'юсту: чому це могло статися і які наслідки. URL: <https://surl.gd/pvtwge> (дата звернення 11.04.2025)

43. DOU, Якою була атака хакерів на «Київстар» та як відновлювалась компанія URL: <https://surl.li/ybgybq> (дата звернення 11.04.2025)

44. СБУ ідентифікувала хакерів російського ГРУ, які атакували "Київстар": матеріали справи передадуть в Гаагу. URL: <https://surl.li/ovoguc> (дата звернення 20.04.2025) (дата звернення 11.04.2025р.)

45. NSW Electoral Commission URL: <https://surl.li/mmprrtm> (дата звернення 11.04.2025р.)

46. Cornell university: The New South Wales iVote System: Security Failures and Verification Flaws in a Live Online Election URL: <https://surl.li/otmicx> (дата звернення 11.04.2025)

47. The security of electronic voting: vulnerabilities and solutions. URL: <https://surl.lu/bhheed> (дата звернення 11.04.2025)

48. Aptoide App URL: <https://surl.lu/tiaoxh> (дата звернення 12.04.2025р.)

49. L'application DansMaRue URL: <https://surl.li/ptwhcc> (дата звернення 21.04.2025) (дата звернення 12.04.2025р.)

50. The innovation in politics institute. Decidim URL: <https://surl.li/yjvrky> (дата звернення 12.04.2025)

51. Digital Rights to the City: Local Practices and Negotiations of Urban Space on Decidim URL: <https://surl.li/rketca> (дата звернення 12.04.2025р.)

52. Aline Suter; Lars Kaiser; Martin Dušek; Florin Hasler; Simone Tappert (16 January 2024). URL: <https://surl.lu/grkffp> (дата звернення 12.04.2025)

53. Острогорський М. Демократія та організація політичних партій. URL: <https://surl.li/перofv> (дата звернення: 12.04.2025).

54. Вебер М. Покликання до політики. URL: <http://litopys.org.ua/weber/wbs08.htm> (дата звернення: 12.04.2024).

55. Міхельс Р. Соціологія політичної партії в умовах демократії. URL: <https://surl.li/Itemuk> (дата звернення: 12.04.2025).
56. Шведа Ю. Соціологія партійних систем Моріса Дюверже. Нова політика. 1996. № 4–5. (дата звернення 12.04.2025р.)
57. Білоус А. Політичні об'єднання України. К.: Видавництво «Україна», 1993. 106 с.; Литвин В. Феномен партії. Віче. 1992. №6.; (дата звернення 12.04.2025р.)
58. Рябов С. Партія політична. Політологічні читання. 1994. №3. (дата звернення 13.04.2025р.)
59. Про політичні партії в Україні: Закон України від 5.04.2001 р. №2365-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2365-14#Text> (дата звернення: 07.01.2025). (дата звернення 13.04.2025р.)
60. Шведа Ю. Теорія політичних партій і партійних систем. Львів: Тріада плюс, 2004. 528 с.; (дата звернення 13.04.2025р.)
61. Обушний М.І., Примуш М.В., Шведа Ю.Р. Партологія: Навч. Посібник. За ред. М.І. Обушного. К.: Арістей, 2006. 432 с. (дата звернення 13.04.2025р.)
62. Примуш М.В. Політичні партії: історія та теорія: Навч. Посібн. К., 2008. 416 с. (дата звернення 13.04.2025р.)
63. Базів В. Інструмент влади: Порівняльний аналіз походження і функціонування політичних партій у тоталітарній та демократичній політичних системах.- Львів: Світ, 1999. (дата звернення 13.04.2025р.)
64. Політичні партії України: в 3 т. Уклад. Ю. Шайгородський . К. : Укр. Центр політичного менеджменту, 2005. Т. 1. 876 с.; Т. 2. 900 с.; Т. 3. 872 с.; (дата звернення 14.04.2025р.)
65. Шведа Ю.Р. Політичні партії. Енциклопедичний словник. Львів: Астролябія, 2005. 488с. (дата звернення 14.04.2025р.)
66. Кармазіна М. Тридцять років української багатопартійності (кінець 1990 – початок 2020 рр.). Київ: ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2020. 88 с. (дата звернення 14.04.2025р.)

67. Кармазіна М.С. Регіональні політичні партії в Україні (1991 – початок 2018 рр.). Наукові записки. 2018. Випуск 1(93). С. 3-54. URL: <https://surl.li/sdxeen> (дата звернення: 14.04.2025).;

68. Політичне поле України у ситуації суспільної кризи: влада, опозиція, політичні партії, громадські організації / за ред. О.М. Майбороди. Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2020. 264 с. (дата звернення 14.04.2025р.)

69. Остапець Ю., Ключкович А., Ярош Я. Політичні партії і партійні системи. Ю. Остапець, А. Ключкович, Я. Ярош. Основи громадянського суспільства та політичних знань : навчальний посібник. За заг. ред. В.І. Бортнікова. 2-ге вид., випр. та доп. Суми: Університетська книга, 2023. С. 355–392. (дата звернення 14.04.2025р.)

70. Політична думка ХХ – початку ХХІ століть: методологічний і доктринальний підходи: підручник : у 2-х т. / за заг. ред. Н. М. Хоми. Т. В. Андрущенко, О. В. Бабкіна, В. П. Горбатенко та ін. Львів : «Новий Світ-2000», 2017. Т. 2. Доктринальний підхід. 535 с. (дата звернення 15.04.2025р.)

71. Лісовська М. Партійний бренд як засіб впливу на електорат. Політичний менеджмент. 2012. №1-2. С. 153-161. URL: <https://surl.lt/mfmmul> (дата звернення: 15.04.2025).

72. Плахтій Т.О. Політичні партії нового покоління: теоретичні й технологічні засади діяльності, порядок створення і розгортання : монографія. Львів: «Магнолія 2006», 2023. 736 с. URL: <http://surl.li/lrodu> (дата звернення: 01.06.2023). (дата звернення 15.04.2025р.)

73. Зеленський В. Я мрію про державу в смартфоні. URL: <https://surl.li/kimbkd> (дата звернення: 15.04.2024).

74. Левенець Ю.А. Політичні комунікації в Україні. Політична система для України: історичний досвід і виклики сучасності. О.Г. Аркуша, С.О.Біла, В.Ф. Верстюк та ін.: Гол. ред.. В.М. Литвин. К.: Ніка-Центр, 2008. URL: <https://surl.li/lueqzy> (дата звернення: 15.04.2025).

75. Тезінг Й., Гофмайстер В. Політичні партії в демократичному суспільстві. Київ, 1997. 128 с. (дата звернення 15.04.2025р.)

76. Edelman M. Politics as symbolic action. Mass arousal and quiescence. Chicago, Markham publishing company. 1971. 188 p. Цит. За [82] (дата звернення 15.04.2025р.)

77. Вплив цифрових технологій на формування громадської думки та політичних переконань в Україні URL: <https://surl.li/loatjj> (дата звернення 16.04.2025р.)

78. Цифрові технології як фактор впливу на політичні процеси: спроба концептуалізації URL: <https://surl.li/qhvqqh> (дата звернення 16.04.2025р.)

79. Bourdieu P. Sur le pouvoir symbolique. Annales. Economic. Societe. Civilisations. 1977. № 3. P. 405–412. (дата звернення 16.04.2025р.)

80. Bourdieu P., Passeron J.-C. Reproduction in Education, Society and Culture. London: Sage Publications 1977. Reprinted 1990. URL: <https://surl.li/dwvtcf> (дата звернення: 02.05.2025).

81. Слективізм. URL: <https://surl.li/lpbijp> (дата звернення: 03.05.2025).

82. Перегуда Є., Івашко О. Стріт-арт як чинник культурного розвитку та елемент символічної політики у постреволюційній Україні. Stosunki międzykulturowe. Zielona góra, 2016. Том 1. С. 155-174. (дата звернення: 03.05.2025).

83. Дебенко І. Символізація політики та інституційна трансформація суспільства. URL: <https://surl.li/dqqzae> (дата звернення: 04.05.2025)..

82. Перегуда Є., Івашко О. Стріт-арт як чинник культурного розвитку та елемент символічної політики у постреволюційній Україні. Stosunki międzykulturowe. Zielona góra, 2016. Том 1. С. 155-174. (дата звернення: 05.05.2025).

84. Маніпулювання. Психологічна енциклопедія. URL: <https://surl.li/yiyuuk> (дата звернення: 01.05.2025). (дата звернення: 05.05.2025).

85. Маніпулювання політичне. Енциклопедія сучасної України. URL: <https://esu.com.ua/article-63454> (дата звернення: 05.05.2025).

86.Тимченко М. Мережева організація як новий типфункціональної структури політичних партій URL: <https://surl.li/nbdpge> (дата звернення: 06.05.2025).

87. Hartleb F. (2012) *All Tomorrow's Parties: The Changing Face of European Party Politics*. Brussels: Centre for European Studies, 77. URL: <https://surl.lu/miwkxw> (дата звернення: 06.05.2025).

88. Margetts, H. (2001) *The cyber party*. School of Public Policy, Univ. College London; Paper to workshop 'The Causes and Consequences of organisational Innovation in European Political Parties', ECPR Joint Sessions of Workshops. Grenoble, 6–11 April. [in English]. URL: <https://surl.li/jrrbll> (дата звернення: 06.05.2025).

89.) Ceia, Vanessa (April 2020). "Digital Ecosystems of Ideology: Linked Media as Rhetoric in Spanish Political Tweets". *Social Media + Society*. 6 (2): 205630512092663. doi:10.1177/2056305120926630. ISSN 2056-3051. URL: <https://surli.cc/gtalro> (дата звернення 06.05.2025)

90. Precedo, José (14 June 2014). "Pablo Iglesias obtiene el 86% de los votos para liderar Podemos". URL: <https://surl.li/byzjyy> (дата звернення 07.05.2025)

91. Соціалісти в Іспанії домовилися з низкою партій, отримавши для Санчеса підтримку його переобрання на посаді прем'єра URL: <https://surl.li/tqqfwa> (дата звернення: 07.05.2025).

92. Miguel, Alejandro López de (5 December 2023). "Podemos rompe con Sumar y se pasa al grupo mixto en el Congreso". *elconfidencial.com* (in Spanish). Retrieved 22 October 2024. URL: <https://surl.gd/amnukt> . (дата звернення 07.05.2025)

93. Bordignon, F., Ceccarini, L. (2013) *Five Stars and a Cricket*. Beppe Grillo Shakes Italian Politics. *South European Society and Politics*, vol. 18, no. 4, December, 427–449. [in English]. URL: <https://surl.li/bqldqz> (дата звернення: 08.05.2025).

94. Grillo presenta il suo Movimento a 5 stelle, in *Il Sole 24 Ore*, 4 ottobre 2009. URL: <https://surl.lt/ldvicr> (archiviato il 4 luglio 2017). (дата звернення 08.04.2025)

95. Incontriamoci: MeetUp, su beppegrillo.it. [] URL: <https://surl.li/jkxyuc> (дата звернення: 08.05.2025).

96. Federico Rampini, Il candidato che viene da Internet così Dean conquista i democratici, in la Repubblica, 7 luglio 2003. URL: <https://surl.li/ueozem> (дата звернення 09.04.2025)

97. Incontriamoci: una settimana dopo., su beppegrillo.it. URL: <https://surl.li/qnfurs> (дата звернення: 09.05.2025).

98. (m.o.), E il guru per lanciarsi ha scelto 'Meet Up', in la Repubblica, 4 agosto 2005. URL: <https://surl.lu/uxciib> (дата звернення 10.05.2025)

99. 5 Stelle, critiche sulle 'Parlamentarie': '95mila voti e 32mila votanti? Un flop', 7 dicembre 2012. URL: <https://surl.li/jkvfaz> (дата звернення 10.05.2025)

100. 5 зірок, критика «Парламентських виборів»: «95 тисяч голосів і 32 тисячі виборців? Провал», в il Fatto Quotidiano, 7 грудня 2012 р. URL: <https://surl.li/ospvmj> (дата звернення: 10.05.2025).

101. Конфлікт Трампа та Маска загрожує президенту США і всій Республіканській партії — The Hill. URL: <https://surl.cc/ksbxvu> (дата звернення: 11.05.2025).

102. Мільярдер Ілон Маск вирішив провести опитування щодо доцільності створення у США нової політичної партії й опублікував 5 липня відповідний пост у соцмережі X, яка йому належить. URL: <https://surl.lu/xagtyw> (дата звернення: 13.05.2025).

103. Цифровізація - це поступове перетворення усіх державних послуг на зручні онлайн-сервіси URL: <http://surl.li/nfhuhu>. (дата звернення 14.05.2025)

104. Закон України Про внесення змін до Закону України "Про звернення громадян" щодо електронного звернення та електронної петиції (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 35, ст.341). URL: <https://surl.li/xkvnpr> (дата звернення: 14.05.2025).

105. Вибори через Дію, або Місія (не) можлива? URL: <https://surl.li/хаueqi> (дата звернення: 14.05.2025).

106. НІСД. Дистанційне електронне голосування як механізм реалізації виборчих прав громадян України [Електронний ресурс]. Київ: НІСД, 2021. 150 с. URL: <https://surl.li/eseuywe> (дата звернення 14.04.2025)
107. Жданенко, І. (27 вересня 2019). Дія – Держава і Я – бренд цифрової держави! URL: <https://surl.li/dvlyod> (дата звернення 15.04.2025)
108. Слуга народу — Програма, Балотування, Статистика, Політична Агітація. ПолітХаб. URL: <https://surl.li/zlukhc> (дата звернення: 16.05.2025).
109. У "Слuzі народу" анонсували зміну ідеології партії. РБК-Україна. URL: <https://surli.cc/mxvvrj> (дата звернення: 17.05.2025).
110. Партія Зеленського визначила свою ідеологію. Радіо Свобода. URL: <https://surli.cc/mdrytl> (дата звернення: 19.05.2025).
111. Корнієнко розповів про ідеологію «Слуг народу» - радикальний центризм. РБК-Україна. 11.02.2021. URL: <https://surli.cc/pjvbfq> (дата звернення: 20.05.2025).
112. Олена Шуляк: Цифровізація будівельної галузі знищує корупцію у цій сфері. URL: <https://surl.li/ymwbvu> (дата звернення: 21.05.2025).
113. В Україні запрацює новий цифровий інструмент відновлення і просторового розвитку. URL: <https://surl.li/uqkoml> (дата звернення: 22.05.2025).
114. Положення про Міністерство цифрової трансформації України URL: <https://surl.li/qvxfue> (дата звернення 23.04.2025)
115. Сайти партій напередодні місцевих виборів-2020 URL: <https://surli.cc/mddinc> (дата звернення: 24.05.2025).
116. Шосте всеукраїнське муніципальне опитування URL: <https://surl.li/biexog> (дата звернення: 24.05.2025).
117. Джерело: «Рейтинги підтримки політичних лідерів і партій: травень-червень 2020 року». Сайт Київського міжнародного інституту соціології. URL: <https://surl.li/qoxwhw> (дата звернення: 24.05.2025).
118. Політична партія «Слуга Народу» URL: <https://surl.li/yvgjvt> (дата звернення: 24.05.2025).
119. Батьківщина URL: <https://surl.li/lvqmbf> (дата звернення: 24.05.2025).

120. Європейська солідарність URL: <https://surl.li/vesbsi> (дата звернення: 24.05.2025).

121. Голос URL: <https://surl.li/yhmlrb> (дата звернення: 24.05.2025).

122. Завтра в Києві «хрещений батько хакерської мафії» представить свою партію ПУ (Новинар, 23 лютого 2009). URL: <https://surl.li/ksvjvp> (дата звернення: 25.05.2025).

123. Місце цифрових та інтернет-технологій в інформаційному супроводі діяльності політичних партій URL: <https://surl.li/ffywib> (дата звернення: 26.05.2025).